

KMEČKO POHIŠTVO V PODRAVJU IN POMURJU

Franjo Baš

Pohišтво je vsa premična oprema, ki izpopolnjuje stanovanjske prostore z namenom, da omogoča v njih človeku stalno prebivanje. Pohišstvo zajema tako vse priprave in naprave za pripravljanje in uživanje hrane, prenočevanje, počitek in razvedrilo in pa shrambe za obleko. Stanovanjska stavba varuje stanovalca pred vremenskimi nevspečnostmi in mu zagotavlja potrebno toploto, pohišstvo pa mu omogoča vsa opravila, ki jih terja bivanje in življenje v notranjosti stavbe. Zaradi tega pomeni pohišstvo podobo človekovega družbenega vzpona, gospodarske in kulturne ravni, in s tem predmet kulture, ki se zrcali v okolju, kjer biva, s smotrom, ki mu rabi, in s tehniko, ki ga ustvarja. Okolje pohišstva je enako hiši ali stanovanju, s katerim tvori pohišstvo ubrano celoto in kateremu rabi; smoter je podrejen posebnim namenom, za katere je posamezni kos pohišstva določen, medtem ko je tehnika način proizvodnje, ki je pohišstvo oblikovala.

Viri za proučevanje ljudskega kmečkega pohišstva v Podravju in Pomurju so zlasti konservativna stalna bivališča, ki jih predočujejo ali so predočevala do polpreteklosti dimnice v hribih nad Dravo, Mislinjo in Mežo na zahodu in pa hiše z odprtim ognjiščem v goricah na vzhodu od Maribora. Glede tehniške in kulturne izvornosti dimnice jo moremo vzeti za primer ljudskega bivališča pred prosvetljenstvom zlasti na zahodu od Maribora, medtem ko omogoča podoben pogled v preteklost stanovanja na vzhodu od Maribora stanovanjska hiša z odprtim ognjiščem, ki se je do zadnjega časa ohranila v Halozah, v goričanskem Pomurju in med porabskimi Slovenci. Viroslovna vrednost dimnice¹ in hiše z odprtim ognjiščem je v njuni razvojni statičnosti, ki je ohranila podobo stanovanja in stanovanjske opreme do zgodnjega srednjega veka nazaj, s tem pa tudi pohišstva. Bolj redko kot so znane konservativne oblike stanovanjske opreme iz dimnice in hiše z odprtim ognjiščem so omembe pohišstva, zlasti z njegovo nadrobno posamično opredelitvijo v narodni pesmi iz Podravja in Pomurja. Tako narodna pesem n. pr. v zbirkah Stanka Vraza pohišstvo rada idealizira, ko ga omejuje zlasti na podobe iz mest ali gradov. Važni viri za ljudsko pohišstvo bi mogli biti zapuščinski zapisniki v arhivih, ki pa jih zaradi

¹ Geramb V., Die Kulturgeschichte der Rauchstube. Wörter und Sachen. IX, Heidelberg 1924. — Die geographische Verbreitung der ostalpinen Rauchstuben. Wiener Zeitschrift f. Volkskunde, Wien 1925.

njihovega slučajnostnega in nepopolnega razvida ne moremo upoštevati, dokler jih ne poznamo v ustrezni popolnosti; podobno je tudi s pohištvom pri likovnih umetninah. Tako nam ostane vzporedno z dimnico in hišo z odprtim ognjiščem in pa deloma z narodno pesmijo iz Podravja in Pomurja najvažnejši vir za obliko ljudskega pohištva v Podravju in Pomurju zbirka v Pokrajinskem muzeju v Mariboru in kot njeno dopolnilo muzejska zbirka v Murski Soboti. Prva je zrastle zlasti v letih 1931 do 1938, druga po osvoboditvi 1945; prva obsega pohištvo iz vsega Pomurja in Podravja od Velikih Dolenc na vzhodu do Leš na zahodu in od Remšnika na severu do Haloz na jugu, druga pa iz vzhodnega Pomurja, torej zlasti z območja nekdanje hiše z odprtim ognjiščem. Mariborska zbirka obsega tudi primerjalno fevdalno pohištvo nazaj do 16. stoletja, medtem ko je murskosoboška novejša, zlasti iz 19. stoletja.

Primerjava kmečkega pohištva v znanih dimnicah ali hišah z odprtim ognjiščem s pohištvom v obeh imenovanih muzejskih zbirkah kaže, da je pohištvo v mariborskem muzeju izraz zgodovinskega razvoja stanovanjske hiše in stanovanja, da je z izjemo mize in skrinje mlajše od dimniškega in v hiši z odprtim ognjiščem in da se približuje našim sedanjim oblikam.

Izročilo kmečkega pohištva iz preteklosti, se pravi iz časa dimnice in hiše z odprtim ognjiščem, so nam ohranili v svojih spisih zlasti Prežihov Voranc, Avgust Pavel in Jan. Csaplovics.

Prežihov Voranc² je z Vohnečo domačijo nad Ravnami na Koroškem poročal tudi o dimniškem okolju in dimniškem pohištvu...

Prednjo, pročelno stran hiše je tvorila podolgovata lopa, ki je segala od enega konca hiše do drugega, in je potemtakem merila morda kakih deset klafter ali še več. V to vežo so vodila le ena sama široka vrata, ki pa niso bila v sredi, ampak pomaknjena nekoliko na levo stran. Razen vrat pa je bilo izrezano v leseno steno še dvoje majhnih za ped velikih odprtin; ena taka odprtina levo od vhoda, druga pa na desno od vhoda. Če si se spravil čez visoki prag v vežo, si moral ali biti že zelo vaje, da si našel vhod dalje v notranje prostore te hiše, ali pa si moral imeti že mačje oči, da si se znašel, zakaj cela veža je bila do zadnjega kotička nabita z razno ropotijo, ki se na kmetih potrebuje, in z ropotijo, ki se na kmetih ne potrebuje več, pa se zato nekam odlaga. Ko si se torej navadil teme, ki je v veži noč in dan vladala, si videl, da vodijo iz nje tri vrata v notranje prostore hiše. Najbolj široka gaz je vodila do vrat na skrajni levi strani. Do vrat na sredini in do onih na skrajni desni strani veže gazi niso bile tako široke, kar je dopovedovalo, da se ta dva vhoda ne uporabljata tako često kakor prva vrata na levi strani, ki so vodila v glavni stanovanjski prostor, to je v dimnico. Kadar si stopil v dimnico, si moral noge neverjetno visoko dvigniti, da si prišel čez visoki prag. V tej dimnici, ki je zavzemala celo levo krilo velike Vohneče hiše, se je živelo skoraj vse življenje velike kmečke družine s kakimi šestimi posli.

Druga, ali srednja vrata, so iz veže vodila v osrednji prostor hiše, ki ni bil ne za stanovanjsko sobo ne za shrambo, ampak nekako vse skupaj. V tem prostoru je moralo biti tudi neko ognjišče, zakaj tukaj je gospodar kahal

² Prežihov V., Skrivna bralnica, Koroški fužinar II, 1952, str. 27 i. d.

in čobril svoje coprnije za živino in za ljudi, da je smrdelo pol ure daleč. Tudi se ni zlepa zgodilo, da bi kak človek, razen gospodarja, stopil skozi ta vrata, zato so se ga ljudje resnično bali.

Tretja vrata na desni strani so vodila v tako imenovano »novo hišo«, v sobo, ki je zavzemala celo desno krilo stavbe. Že ime je izdajalo, da je prvotno bivališče bila le dimnica in pa preddvor poleg nje, ta prostor pa je nastal pozneje, ko so za to nastopile gospodarske potrebe pri hiši. Ta soba je služila gospodarjem za bivališče, za spalnico, za shrambo važnejših stvari. V tej sobi so se rodili otroci in so umirali gospodarji že par sto let zaporedoma. Okna te sobe so bila za spoznanje večja kakor v drugih prostorih, toda bila so zelo močno prekrizana z železjem.

Vsak prostor je imel torej svoja posebna vrata v vežo, ki je bila zgrajena iz debelih, tesanih brun, tako da so bili notranji stanovanjski prostori dobro zavarovani pred mrazom in pred vročino. Cela stavba je bila od stoletnega dima popolnoma zakajena in po tramovju je vse gori do vrha podstrešja ležalo za ped debelo saj. Zato pa se les ni kvaril in je bil kljub starosti še kot železo. Iz lope so v desnem kotu vodile stopnice na podstrešje, pod njimi pa so druge stopnice vodile v klet, ki je bila pod »novo hišo«.

Medtem ko je hiša zavzemala celo južno stran velikega dvorišča, je hlev zavzemal njegovo severno stran... Tretja, zahodna stran... dvorišča je bila zadelana s kaščo, ki pa je bila s svojim zadnjim koncem že potisnjena v breg, kateri se je tam začel vzpenjati proti vrhu Brdin. Kašča je bila visoka stavba, ki je imela v pritličju klet za sadjevec, v prvem nadstropju je bilo stanovanje za prevžitkarje, za stanovanjem je bila prostorna stiskalnica, a šele nad stanovanjem je bila prava kašča, to je shramba za žito, za suho mesnino, za suho sadje in za praznično obleko cele družine, razen gospodarjev... V enem kotu (dimnice) je velika javorjeva miza, za katero bi lahko jedlo tudi do dvajset ljudi, če bi bilo treba. Kakor so bile stene v dimnici strašno črne, tako je bila miza v kotu čudno bela. Ob eni mizni nogi je viselo omelo, s katerim se je miza sproti čistila. Na črni steni za mizo prav na mestu, kjer je sedela velika dekla, je visel lepo izdelan črn žličnik, ki je bil poln žlic, ki so bile večinoma lesene. Klopi okrog mize so bile tudi bele, a bile so nenavadno široke in ena klop se je vlekla ob beli steni do drugega konca dimnice, kjer je bila peč. Poleg velike mize v kotu je bila levo od nje še ena podolgovata miza, ki je bila pokrita in podobna kadunji za mešanje kruha. Vendar to ni bila kadunja, ampak pohištvo, ki se je ponoči spremenilo v posteljo velike dekle, če se je snel pokrov. Dalje na levo je stala ob steni še ena nizka postelja, iz katere je gledala slama. Vsi trije kosi pohištva, miza v kotu, pokrita kadunja poleg nje in postelja za njo še niso dosegle kota dimnice.

Tisto steno za dimnico, ki se je tiščala sosednjega prostora, so v celi dolžini zavzemala ognjišča. V kotu, za vrati dimnice, je bil ogromen, obzidan svinjski kotel, ki je držal najmanj tri sto litrov in ki je noč in dan vrel... Med kotlom in pravim ognjiščem, ki se je imenoval na kratko: zid, je bilo za tri korake prostora. Zid je bil velikanski štirioglat, zidan podstavek, ki je imel v premeru gotovo celo klaftro. Samo ognjišče je bilo v sredini, kjer je bila v plitvi, od stoletnega ognja vžgani vdolbini pepelnica, kjer se je hranil večni ogenj... Stena za ognjiščem je bila zazidana in je bila založena z raznimi lonci in trinožniki ter drugo ropotijo, tam pa, kjer je zid segal v dimnico, je služil za klop, na katero so sedale ženske. Na steni za zidom je bil tudi velik sklednik, kamor so prišle vse skledne in sploh vsa glinasta posoda, kar je je bilo pri hiši...

Celo zadnjo desno stran dimnice in ozadje ognjišča je zavzemala krušna peč, v kateri se je lahko speklo nad dvajset hlebov kruha hkrati, in še kaka rinja jegličev zraven. Osteje v peč so vodile iz zidu, vendar je bila ta odprtina tako velika, da je lahko zlezal človek v peč, kar je bilo potrebno, ker se je skoraj po vsaki peki kruha nekaj tam sušilo, kar je bilo družini

v korist... Na peči je bilo nekako javno ležišče, ki je služilo tudi beračem in drugim popotnikom, razen tega pa še kakemu poslu, ki je imel tam stalno bivališče... Vzporedno z osrednjim tramom na njegovih obeh straneh so čez ves strop tekle gliste, to je naprava, kjer so se sušile drva, treske, doge in druge stvari. Dve dolgi ranti sta bili pritrjeni k stropu, na kateri so se te reči polagale. Če še povemo, da je bil v kotu za mizo velik križ, ki pa je bil tako črn in sajast, da je bilo težko ločiti, če je Kristus na ta križ prabit ali ne, potem smo v glavnem popisali notranjost Vohneče dimnice, ki je bila podobna vsem takratnim dimnicam naše dežele... le da je bila ta izredno velika. Tega menda ni treba posebej omenjati, da v dimnici ni bilo nobenega poda, ampak od ilovice zbita tla, ki so se stoletja mešala s sajami in so bila zatorej tako trdna kakor cement ter so se dala tudi pomivati, kar pa se je zgodilo le enkrat na leto.

Prej smo še pozabili povedati, da je bilo v dimnici dolgo svinjsko korito, ki se je vlekelo od vrat do levega kota. Sedaj je grofica (velika dekla) odnesla stolčeno zmes v korito, potem je šla še enkrat po peso in napravila še enkrat isto stvar, medtem je dalje jedla kruh. Ko je bila s peso gotova, je napolnila vedro s kuhanimi plevami, ki so bile v velikem škafu poleg kotla že pripravljene. Tri polna vedra je nanosila v korito in jih z roko zmešala s peso, ki je bila tam, nato je nalila v korito še dva ali tri vedra tople vode in vse to zmešala v tekočo žlobudro. Nato je izginila skozi vrata, ki jih je pustila le priprta. Toda že čez dve, tri minute so se na dvorišču začele dreti svinje, kmalu nato so se vrata v dimnico odprla s tako silo, da jih je skoraj vrglo iz tečajev, in v dimnico se je vsulo kakih deset svinj, majhnih in velikih, ki so se takoj postavile na glavo v korito in začele žreti... Pri Vohnetu so svinje hodile trikrat na dan iz hleva v dimnico žret. Zato jih ni bilo treba krmiti v hlevu, ki je bil precej oddaljen, in dekli grofici ni bilo treba nositi težkih vedrov do svinjakov...

Vohneča dimnica je bila hkrati jedilnica za ljudi (z mizo), spalnica za ženske posle (s krušno kadunjo, pečko in klopni), kuhinja (z zidom oziroma ognjiščem in svinjskim kotlom), delavnica (vedra za pomije) in krmilnica za svinje (s koritom). Sožitje ljudi in živali, ki ga poznamo tudi iz kurnikov pod zidom s Kobanskega, najrazličnejši vsakdanji opravki in pa mračnost ali zakajenost celotnega prostora, ki ga je razsvetljeval stvarno le ogenj s pepelnice na ognjišču, so ustvarili okolje, ki mu je ustrezalo tudi pohištvo s svojo poudarjeno smotrnostjo kot orodje, tesarsko oblikovane klopi, krušna kadunja kot postelja, zidano ognjišče in pa bela miza.

Dimniško, svojemu okolju ustrezajoče pohištvo je danes najbolj nazorno zbrano v dimnici Delavskega muzeja na Ravnah, medtem ko ga v Mariboru predočuje obnovljeni zid z zbirko kuhinjskih potrebščin od sklednika do burkel. Dim in mrak sta nasprotovala vsaki krasilnosti, razen pri mizi in klopi, ki jih je brusilo vsakodnevno sedenje, tako pa tudi nabožni, saj so rezbanega boga v kotu kmalu prekrile saje. Okolje dimnice ni dopuščalo v preteklosti krasilnih oblik pohištva; to se je moglo razviti šele z nastajanjem in razvojem gospodarjeve nove ali boljše hiše z osrednjim kosom v kahlasti peči, ki si je konec 18. stoletja utrdila tudi vstop v kašto, se pravi v stanovanje gospodarja na preužitku. Tako je pohištvo dimnice obstajalo iz zidu z ognjiščem v enem in mizo v drugem kotu, iz tesarskih klopi ob zidu in ob stenah, glist za sušenje drv in tresk, sklednikov in polic za ku-

hinjsko in jedilno posodje, košev in pletarjev za kuhinjske potrebščine, svinjskega kotla in svinjskega korita, kurnika v pečiči pod zidom celo leto, pozimi pa še iz kolovratov in včasih tudi iz statev. Torej pohištvo, ki ne rabi samo človeku, marveč tudi živali in pa, ki ga stanovalec potrebuje za živali. Skrinje in omare, ki so prišle v mariborski muzej iz dimniškega okolja, izvirajo vse iz novih hiš ali pa iz preužitkarskih hišic na kaščah.

Z Vohnečo dimnico Prežihovega Voranca na Brdinju se v tlorisu in smotrnosti sklada slovenska hiša, ki jo je na Spodnjem Koroškem opisal G. Graber.³

Zadnje nadrobnosti o notranjosti porabske kmečke hiše je med obema vojnama prispeval, zlasti po podatkih Štefana Anderka v Slovenski vesi in Nanice v Števanovcih, Avgust Pavel,⁴ ki je tako postavil vzporedje hiše z odprtim ognjiščem z alpsko dimnico Prežihovega Voranca:

Ognjišče... je središče kuhinje in zaeno nje najsvetlejši prostor. Svetlobo dobiva skozi odprta vrata in skozi okence pri vratih. Dolžina mu je približno $1\frac{3}{4}$ m, širina približno 70 cm. Proti steni sobe, ki se nahaja desno, se ognjišče nekoliko razširi in v tem kotu se nahaja prostor za vsakdanje nalaganje ognja, ki ga označuje vdolbina... s pepelom, ugaslim ogljem, z železnim stojalom za piskre in s piskri, v pepel postavljenimi. Ob njem je vidna na steni polkrožna vdolbina, ki služi za kurjenje peči v sobi, katera je postavljena z one strani k steni, ker v hišah z odprtimi ognjišči nalagajo ogenj le v kuhinji in razgrevajo sobe le iz kuhinje. Sobna, ilovnata peč je na mnogih krajih obenem krušna peč. Ognjišče ima pred izbočeno stranjo približno 70 cm globoko, 20×50 cm veliko odprtino v bližini tal... kamor sipajo ogenj z ognjišča in iz peči, da se ohladi, preden ga odnesejo... Oblika peči je različna. Najenostavnejša je četverkotnik, zgneten brez vsake stilizacije iz gline; na njej se stiskajo omela, smeti, loparji in ostalo kuhinjsko orodje... Pri Anderkojevih... stena ognjišča steče... do oboka, v bližini katerega prelomi monotonost ravne stene majhen podolgovat napušč, ki se lahko rabi za polico. Pod njim na levi je vdolbina za možnar... čelna stena ognjišča se proti oboku vedno bolj sloči in se z dokaj širokim obokom... nagiba nad ognjišče; ta obok se končuje na tej strani ognjišča v steni, ki zadržuje dim, in je zidana od zgoraj navzdol v dolžini cele kuhinje... Obok in stena, ki pridržuje dim, sta debelo namazana s sajami in precej varujeta sprednji del kuhinje pred dimom in sajami. Na dim zadržujočo steno, ki sega približno $\frac{3}{4}$ m z oboka, je pritrjena s strani okna široka lesena polica za skleda in ostale kuhinjske potrebščine. Onstran oboka nad pečjo je velik temen prostor v vsej širini peči za večjo kuhinjsko in ognjiščno orodje, v kotu zadnje stene pa razen tega še približno $30 \times 60 \times 20$ cm velika štirioglasta vdolbina za piskre in druge stvari...

V kotu med pečjo in zadnjo steno se razprostira velika kuhinjska miza... obložena s skledami, piskri itd. V predalu so namizni prti in druge priprave. Levo od vhoda se razteza v sosedstvu v kot postavljenih ometi (= smeti), sekir in drugega orodja podolgovata pisana lada... poslikana s tulipani... Ob njej so v kotu leve stranske stene vrata v sosednji prostor, ki služi za shrambo živil in žita ali... za drugo sobo. V bližini sredine te stene se stiska

³ Graber G., Volksleben in Kärnten, Graz 1941, str. 88 i. d.

⁴ Pavel A., Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev, Etnolog IV, 1951, str. 129 i. d.

nizko stransko ognjišče, komaj 80 cm dolgo, 60 do 70 cm široko in visoko. Tukaj kuha morebitni stanovalec druge sobe, tukaj kuhajo, če je veliko ognjišče prepolno, prašičem in živini... Ker posebne shrambe ni, je ves drobiž v kuhinji: na mizi, v miznici, v pisani ladi, na vrhu peči, na oknih, na policah, v vdolbinah, pod mizo in deloma shranjen v sobi ter v kamri...

Z navedbo o legi posameznih predmetov v kuhinji in v sobi je Pavel nazorno pokazal, da je zgodovinska kuhinja z odprtim ognjiščem tudi prostor za prvo pohištvo in njegovo izhodišče, od koder se je začelo opredeljevati za posamezne nove prostore hiše z njihovimi občasnimi smotri, in pa v pohištvene naprave za predmete, ki so se v razvoju hiše porajali. Zgodnjo kulturno raven kuhinje z nastajanjem pohištva v njej, ki ga v mariborskem muzeju predočujejo male skrinje, se pravi poslikane lade in pa tesarske, zlasti strešne skrinje, nam je A. Pavel ohranil od Janeza Rakerja v Andovcih, kjer je zavzemalo polovico majhne kuhinje primitivno ognjišče, drugo polovico pa so polnila drva in veje za kurjenje, košare, sekire itd. Prav tu je tudi stalo vzdolž stene nekaj iz vej in kolov zabitih klopi, na katerih je prenočevala perutnina, tako da je kuhinja bila tudi kurnik in drvarnica. Podobno je A. Pavel ugotovil pri Francu Mešiču vzdolž proste stene dva približno 10 cm široka trama, drugega ob drugem, precej visoko pod stropom za drva sušiti, v enem kotu pa je bilo zabitih v tla kakih deset kolov za sušenje piskrov. Se pravi, koli za sušenje piskrov, posodniki, ki jih še danes najdemo po vsem Pomurju za sušenje posode za mleko zunaj hiš, so se preselili iz zunanosti hiše v njeno notranost, kjer so postali izhodišče za nastanek sklednikov iz polic za posodo.

Navzlic zelo podobnemu okolju v hiši z odprtim ognjiščem in pa v dimnici, ki sta obe namenjeni prebivanju ljudi in živali in ki sta obe s svojim prostorom bili tudi shrambi in tako nadomeščali pohištvo, pa opazimo ob osamosvojevanju posameznih kosov pohištva za določeni namen razliko zlasti v krasilnosti opreme, s katero se je pojavljalo iz začetnega kulturnega in gospodarskega okolja naše smotrno opredeljeno pohištvo. V dimnici so gospodinje redno čistile mizo (sl. II zgoraj) in jo držale svetlo pod rezbanim bogom, ki so ga v kotu nad mizo in stikaljščem klopi polagoma pokrile saje. V hiši z odprtim ognjiščem pa so porabske in pomurske gospodinje mazale ognjišče, čelno stran ognjišča in bližino vrat do kapi v širini pol do enega metra dnevno z zmesjo ilovice in vode, tako da pobeljeno zunanjo steno že od zunaj izdaja ilovnata rumena barva. Samostojen pohištveni krasilni predmet, ki se očitno razlikuje od mize v dimnici, pa je v hiši z odprtim ognjiščem pisana, se pravi poslikana lada, kot jih vidimo v mariborskem muzeju v malih, zlasti rdeče, modro, rumeno in zeleno poslikanih skrinjah. Bela miza v alpski dimnici, poslikana skrinjica v nižinski hiši z odprtim ognjiščem, peč in sklednik pa v obeh vrstah naših zgodovinskih stanovanjskih hiš so v njuni opremi prve sestavine, ki so se izločile s svojo krasilnostjo in določeno smotrnostjo iz kuhinjskega in shrambenega prostora v sestav samostojnega pohištva.

Mariborske muzejske skrinje in mize so iz 18. in prve polovice oziroma sredine 19. stoletja, tako da nam ne morejo dati odgovora na vprašanje, kdaj je v Podravju in Pomurju prišlo do osamosvojitve pohištva za posebna shranila, ločeno od stanovanjskega prostora kot shrambe za vse človekove potrebščine. Zaradi tega se moramo opreti na J. Csaplovicsa, ki nam je zapustil podobo pomurskega kmečkega stanovanja⁵ iz začetka 19. stoletja, da jo moremo primerjati s Prežihovim opisom alpske dimnice in Pavloyim porabskoslovske hiše z odprtim ognjiščem v prvih desetletjih 20. stoletja.

Csaplovics sicer še ne loči jasno Hrvatov in Slovencev na Ogrskem, marveč jih deli v gornje Hrvate med Kisekom in Bratislavo in pa v spodnje med Kisekom in Muro, kamor je tako vključil tudi porabske in prekmurske Slovence. Po Csaplovicsu, ki mu je posredoval gradivo ravenski Slovenec Jožef Košič, so bile kmečke hiše med Kisekom in Muro navadno postavljene iz slabo tesanega ali tudi netesanega lesa ali pa pletene iz vejevja in pogosto niso bile zunaj niti z ilovico ometane. Okna in vrata so bila majhna, kuhinje so bile brez dimnika in malo ognjišče je stalo v sobi pred ostenjama krušne peči. Stanovanjska soba je imela slabo peč, revne postelje, nekaj skrinj in slabo mizo v kotu, kjer sta se stikali klopi, se pravi dve deski na drevesnih tnalih. Na sobni steni je viselo nekaj slik in vrčev, kmečki jopič ali kaka druga kmečka obleka. Kuhinjam so pravili črna hiša in sobam bela hiša. V kuhinji so pozimi predli pri ognju in opravljali druga dela, v sobah pa so svetili namesto s svečami z lesenimi treskami. Ubožnejši pa niso imeli niti sob, temveč so se morali zadovoljiti le s kuhinjami.

V nadrobnejšem opisu stanovanja nas Csaplovics spremlja po notranjosti zlasti goričanske hiše, ki je imela ob vhodu vežo (preklit = pri-klet) in stanovanjsko sobo na desni; vrata v kamro so vidna na levi ob svetlobi, ki se prikrade skozi luknjo, ki je napravljena zraven vrat in veže. V veži stojijo in ležijo razne priprave za peko kruha, za napravljanje drv, posode, živila, sodi in včasih tudi kaka postelja. Stanovanjske sobe so dolge in široke, a nizke in navadno tako temne, da morejo stanovalci navzlic trem ali štirim malim oknom tudi v bližini peči pri svetlem dnevu drug drugega komaj videti. Steklena okna najdemo le pri naprednejših in premožnejših gospodarjih, a se pri starejših še zapirajo z lesenimi oknicami na smuk namesto s steklenimi. Pa tudi če bi bile sobe bolj svetle, bi v njih razen obsežne praznine mogli le malo videti, namreč posamezne črne lonce, 2 do 3 prav velike sklede, 2 do 3 vrče za vodo in eno ali največ dve obrabljeni, umazani postelji brez zglavnika, ki so pokrite z dokaj nesnažnim lanenim prtjem ali z grobo sukнено odejo.

V kotu stanovanjske sobe stoji grobo otesana miza z dvema izredno debelimi klopmi ob stenah. To je vse pohištvo, ker stol tega imena sodi

⁵ Csaplovics J., Croaten und Wenden in Ungarn. Pressburg 1829, str. 11, 25, 60 i. d. Prim. istega pisatelja Tudományos Gyűjtemény V, 1828, str. 33 i. d., prevod v Etnologu V, 1931, str. 142 i. d.

pri goričanskih Slovencih že med razkošne predmete. V tako opremljeni sobi stoji tudi velika podolžna, štiriogлата, zgoraj ravna peč z ognjiščem (prim. sl. II sredina) spredaj; okoli peči so debele klopi, kjer spijo pozimi fantje. Na tej peči in pred njo pečejo in kuhajo. Zaradi tega in pa ker svetijo stanovalci namesto s svečami z lesenimi treskami, so stene sobe do polovice črne od dima; kajti peč je brez dimnika in se mora dim prebijati na prosto skozi dvoje lukenj, ki so v steni zgoraj med dvema oknom; pri tem puščajo okna odprta, dokler gorijo drva na ognjišču.

Navadno maloprostorna kamra (klejt) se rabi za spalnico poročenih sinov in za shrambo različnih živil in pa orodja. Opremljena je le z malim oknom, ki je namenjeno zlasti domači mački, da more v kamro in pa iz nje, ko lovi miši.

Hlevi so postavljeni v ravnem nadaljevanju stanovanja ali pa v pravem kotu nanj. Svoje žitne pridelke mlatijo Goričani največ v vežah.

V taki hiši so navadno skupaj stanovale dve ali tri rodbine. Pa samo gospodar je imel pravico do umazane postelje v stanovanjski sobi; drugi prebivalci so se spravili spat, kamor so mogli, v kamro, v vežo ali hlev. Hišna mladina, celo zrela za poroko, je bila brez lastnih postelj in je legla k spanju deloma na klopi, deloma na peč in za peč, kjer so spala dekleta na kosu krp, fantje pa na grobih volnenih suknjah, ker mehkih postelj niso poznali.

Podložniki gornjelendavske gosposčine so zaslužili vsako leto lepe denarje ali pa zrnje pri Madžarih kot žanjci, kosci in mlatiči; zrnje so potem prodali in si za izkupiček tudi nabavljali lepše pohištvo. Tako so se pojavile v njihovih stanovanjih politirane omare iz orehovega lesa, ki so ga imeli dovolj, stoli z nasloni in celo zavese na oknih. Zaradi tega so se med njimi tudi naselili menda štirje mizarji. Mnogi si nabavljajo tudi kositrno in poslikano glinasto posodje, ki ga postavijo na posebnih policah za okras stanovanja. Za pijačo rabijo steklene čaše. Za vse to se morajo zahvaliti preobilici papirnega denarja, s čimer je tudi mislil Csaplovics na inflacijo po napoleonskih vojskah. Hkrati je tudi opozoril na težave pri gradnji hiš v nižini, kjer je primanjkovalo lesa in ga je bilo treba dovažati od daleč, in pa na stremljenje Battyanjeve gosposčine, ki je zaradi varčevanja z lesom in zavarovanja stavb pred nevarnostjo ognja navajala podložnike, da so stavili hiše iz žgane ali posušene opeke.

Csaplovicsev opis stanovanjskih razmer pri prekmurskih in porabskih Slovencih obsega čas, ko je na prehodu 18. v 19. stoletje začelo razsvetljenje zlasti po upravnih gosposčinah boj zoper lesene stanovanjske hiše, za uvedbo dimnikov in pa večjih oken, torej boj, ki ga je po Napoleonovem padcu podpirala tudi denarna inflacija države, se pravi, ko je začela razsvetljenska javna uprava pospeševati svetla in suha stanovanja. S tem je ločila stanovanjsko sobo ali hišo od kuhinje, kamor je osredotočila zlasti ognjišče in tako postavila temelj

za nadaljnji razvoj pohištva. Ob tem je Csaplovics izpričal na vzhodu v Pomurju in Porabju podobne stanovanjske razmere, kot jih je ohranil z opisom dimnice Prežihov Voranc posamič še za začetek 20. stoletja; zlasti s stanovanjsko sobo, ki je še kuhinja, z vežo, ki je še gumno, s klopmi, ki so še spalno ležišče zraven prvih postelj, ki jih je uvajal gospodar podobno kot v dimniškem področju preužitkar.

Poslikana postelja in omara z vložki v mariborskem muzeju iz Vuzenice pa kaže, da se je nakazani razvoj vršil hitreje na zahodu kot na vzhodu. Pohorska kungoška omara iz trdega lesa in z enakimi vložki govori sicer za istočasnost uvajanja omar v kmečka stanovanja, vendar priča poslikana postelja iz Haloz ali pestro okrašeno krstno korito (sl. 2 na str. 13) s Slemena, da je bil pohištveni razvoj na zahodu od Mure hitrejši od vzhoda, ki je bil tudi bolj daleč od merkantilnega prometa in zlasti od mest, od koder je obrt n. pr. z omaro z Velke iz 1798 ali s Cerkvenjaka iz 1747 že od srede 18. stoletja pospeševala pohištvo na kmečkem podeželju, medtem ko ga je v Prekmurju začela uvajati šele v začetku 19. stoletja, ker je izpričano šele iz tega časa. Razsvetljenski, zlasti fiziokratski boj zoper dimniško hišo na zahodu in zoper hišo z odprtim ognjiščem na vzhodu je vplival, čeprav časovno različno, na pohištvo in stanovanjsko opremo s priselitvijo mizarjev, ki so izpodrinili domačo obrt, zlasti tesarje in povzdignili celotno raven kmečkega pohištva, kot ga vidimo v uvedbi omare, ločevanju postelje od klopi, police in sklednika od posodnika ali stenske kljuke, v krasilnem glinastem posodju ali v razširjanju stekla za pribor in okna. Splošno so se razsvetljenska stremljenja uveljavila v času po kmečki odvezi in železnic. Iz te dobe je v mariborskem muzeju največ že tipičnega kmečkega pohištva; to je še izraz določene kmečke kulturne ravni, ki jo v drugi polovici 19. stoletja nadomešča meščanska z izenačevanjem kmečkega pohištva in meščanskega ali določene predmestnega, ustrezno gospodarskemu stanju imetnika. Vedno bolj splošno in določene po namembnosti opredeljeno pohištvo je očitno tako iz mariborske kot iz murskosoboške muzejske zbirke, kar ustreza sodobnim opisom stanovanjske kmečke opreme v Podravju in Pomurju.

Konec 19. stoletja je V. Bellosics kratko poročal o pohištvu prekmurskih Slovencev⁶ v sestavu njihove hiše. Stanovanjska soba prekmurskega kmeta, je obrnjena na cesto. Ubožnejši stanuje v eni sobi, imovitejši pa razpolaga z dvema, tudi s tremi. Stanovanjske sobe se drži mračna, sajasta kuhinja, iz katere more dim, ker hiša pogosto nima dimnika, uhajati na prosto le skozi vrata, ki vodijo v kamro. Majhne in mračne sobe so prenapoljene s preprostimi, nelagodnim pohištvom in z ogromno pečjo. Ena ali dve postelji iz neposlikanega ali s cvetlicami okrašene smrekovega lesa se vzpenjajo s svojo posteljino navzgor do stropa. V enem kotu sobe stoji miza, nekaj stolov in

⁶ Bellosics V., Die Wenden im Zalaer und Eisenburger Comit. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Ungarn. IV, Wien 1896, str. 262 i. d.

skrinj pa predočuje drugo pohištvo. Na dveh straneh mize stojijo klopi ob stenah. Po potrebi se jim pridruži še drugo pohištvo, zlasti zibelka ali zanjo porabljeno korito in kolovrat; pozimi pa postavijo gospodinje zraven še statve. Za prenasičeno raznolikost zelo dovzetni Prekmurec rad obeša po stenah ničvredne, na steklo naslikane podobe svetnikov in pisano razčlenjene vence iz papirja. Častitljiva peč je priljubljeno slovensko pohištvo; na peči sušijo pogosto poljske pridelke, na peči je pozimi postelja za kakega člana rodbine in na klopeh, ki obdajajo peč, sedijo v pustih zimskih večerih in si krajšajo čas s pripovedovanjem. Tla v sobah so največ iz gline in šele v novejšem času se pojavljajo taka iz lesenih desk. Stene belijo zunaj in znotraj z apnom.

Razlika med Csaplovicsevo in Bellosicsevo podobo prekmurskega kmečkega pohištva je očitna z novimi pojavi postelj, stolov, zibelke, slik na steklo, krasitve sten s papirnatimi venci in cvetjem in pa z lesenimi sobnimi podi. Zibelka začenja nadomeščati starejše otroško korito. Ločitev sobe od kuhinje je jasna razen po novi krasilni opremi tudi po poudarjenem odvajanju dima iz kuhinje skozi hišna vrata, kar je šele omogočilo spricho zmanjšanega usedanja dima v sobi prve krasilne prijeme. Vendar so ti še omejeni, zlasti na slike na steklo in papirnato okrasje, ne pa še na postelje, ki jih je Bellosics izrečno označuje kot lesene brez slik, tako da se njegov opis strinja s prekmurskim pohištvom v mariborskem muzeju. Ob tem je poudariti, da je vnesla močen zagon v krasilnost pomurskega pohištva madžarska revolucija 1848 in njej sledeča stremljenja po politični samostojnosti, ki je madžarske nacionalne barve (belo, zeleno, rdeče) razširila tudi na pohištvo, da je s svojo barvitostjo prodrla na zahod od Mure do Haloz.

Ko je Bellosics opisal prekmursko pohištvo, je očrtal slovenještajersko Fr. Hubad v sklopu podobe ljudskega življenja.⁷ Po njem je za razdelitev slovenještajerske hiše značilna veža, ki je hkrati tudi kuhinja; iz te pridemo na eni strani v stanovanjsko sobo, na drugi pa v shrambo. Posebne kuhinje so še redke, ker rabijo veliko peč, ki se kuri iz veže, tudi za kuhanje, tako da najdemo le tu pa tam na Pohorju ognjišče sredi stanovanjske sobe; nad ognjiščem lovi streha iz opeke dim in ga odvaja. Nasploh je očitna težnja po vedno bolj udobni ureditvi stanovanjske hiše, tako da se v premožnejših krajih marsikateri kmečki hiši ni treba sramovati imenitnega obiska. Najbolj priljubljeno stavbno tvorivo je les, vendar se pri novih stavbah vse bolj uporabljajo kamen in opeka ali pa se les vsaj omeče z malto. Za zunanost hiše skrbijo prav posebno; ženske stanovalke imajo za svojo prvo dolžnost, da skrbijo za snažnost in lep videz, ker je lepa hiša najboljšo priporočilo za dekleta, ki so godna za možitev; zaradi tega spomladi tudi lesene hiše sveže prebelijo. Nekaj skrbno negovanih

⁷ Hubad Fr., Volksleben, Sitten und Sagen der Slovenen. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Steiermark. Wien 1890, str. 213 i.d.

loncev z nageljni ali rožmarinom podčrtava prijeten vtis, ki ga dela obnovljena hiša.

Pohištvo je zelo preprosto; sestavljajo ga miza, skrinje, postelje in nekaj omar. Ob stenah in ob peči stojijo težke klopi, ki rabijo pozimi za posteljo. V kotu z mizo visi razpelo, levo in desno od njega pa podobe svetnikov. Premožnejši za svojo udobnost seveda najboljše skrbijo, tako da razpolagajo mnogi s tujskimi sobami, ki so opremljene z vsem ustreznim.

Hubad je ugotovil nadaljnji razvoj stanovanjske hiše z njenim pohištvom v času prvih železnic, kot sta ga že nakazala Csaplovics in Bellosics iz razsvetljenskih vidikov, pokazal kot nov sestavni del pohištva omaro (prim. sl. III, 1—3), s težnjo po okrasitvi in olepšanju hiše pa skrb za možitev deklet. S Hubadovimi izvajanji se sklada tudi ljudsko izročilo. Tako je Matija Peklar iz Jakobskega dola večkrat pripovedoval o poslikanih skrinjah in omarah, ki so jih neveste morale dobiti za balo, da so jo v njih peljale na novi dom, medtem ko skrinje ali omare za druge namene niso bile poslikane. Ker v ljudskem izročilu ni bilo mogoče ugotoviti kmečkih sob za tujce, je edino možno, da je Hubad mislil na vinogradniške vrhe v ožji mariborski okolici, kjer je bila soba za gospodarja tudi soba za tujce, kar je ostala do druge svetovne vojne. Na kmetih samih pa se je v razvoju hiše 19. stoletja, ki so ga pospeševale zlasti kmetijske družbe, pri premožnejših dokončno ločila od dnevnega stanovanjskega prostora boljša hiša, nova hiša ali hišca kot spalnica gospodarja, ki jo je gospodar odstopal gostom za prenočišče. S tem je boljša ali nova hiša prevzela za kamro vlogo prostora za krasilno pohištvo, medtem ko je hiša v ožjem pomenu besede s svojo nadaljnjo in poudarjeno smotrnostjo še naprej ohranila vlogo nekdanje dimnice ali hiše z odprtim ognjiščem in ob tem varovala ali razvijala pohištvo z izrazito smotrnostjo in izključno uporabnostjo. Takó je tudi vse krasilno pohištvo iz druge polovice 19. stoletja v mariborskem muzeju ali iz vinogradniških vrhov ali pa iz kmečkih novih oziroma boljših hiš.

Hubad je poznal zlasti kmečko stanovanje v ožji mariborski okolici, kjer je poudaril veliko peč, ki se kuri iz veže, ob tem pa tudi ugotovil prevladovanje nove, tako imenovane črne kuhinje, s katero je bilo dokončno zaključeno okolje dimnice in kuhinje z odprtim ognjiščem med Falo in Radgono. Manj znano pa je bilo Hubadu območje na zahodu od Ruš ali Puščave, kjer so v njegovem času še prevladovale dimnice, ki pa jih navaja le kot posamične. Na tem dimniškem območju je v nasprotju z revnim vzhodnim viničarjem ali želarjem bilo tudi med posli pogosto najti krasilno pohištvo, saj je večina skrinj s Kobanskega in vse iz Dravske doline v mariborskem muzeju bilo pridobljeno prav od poslov, zlasti dekel, ko so v njem shranjevale svojo obleko, platno in drugo skromno imetje. Skrinja je bila prva gospodarska pridobitev n. pr. remšniške dekle in hkrati tudi njena ženitovanjska skrinja. Drugo pa, na kar so pozabili Csaplovics,

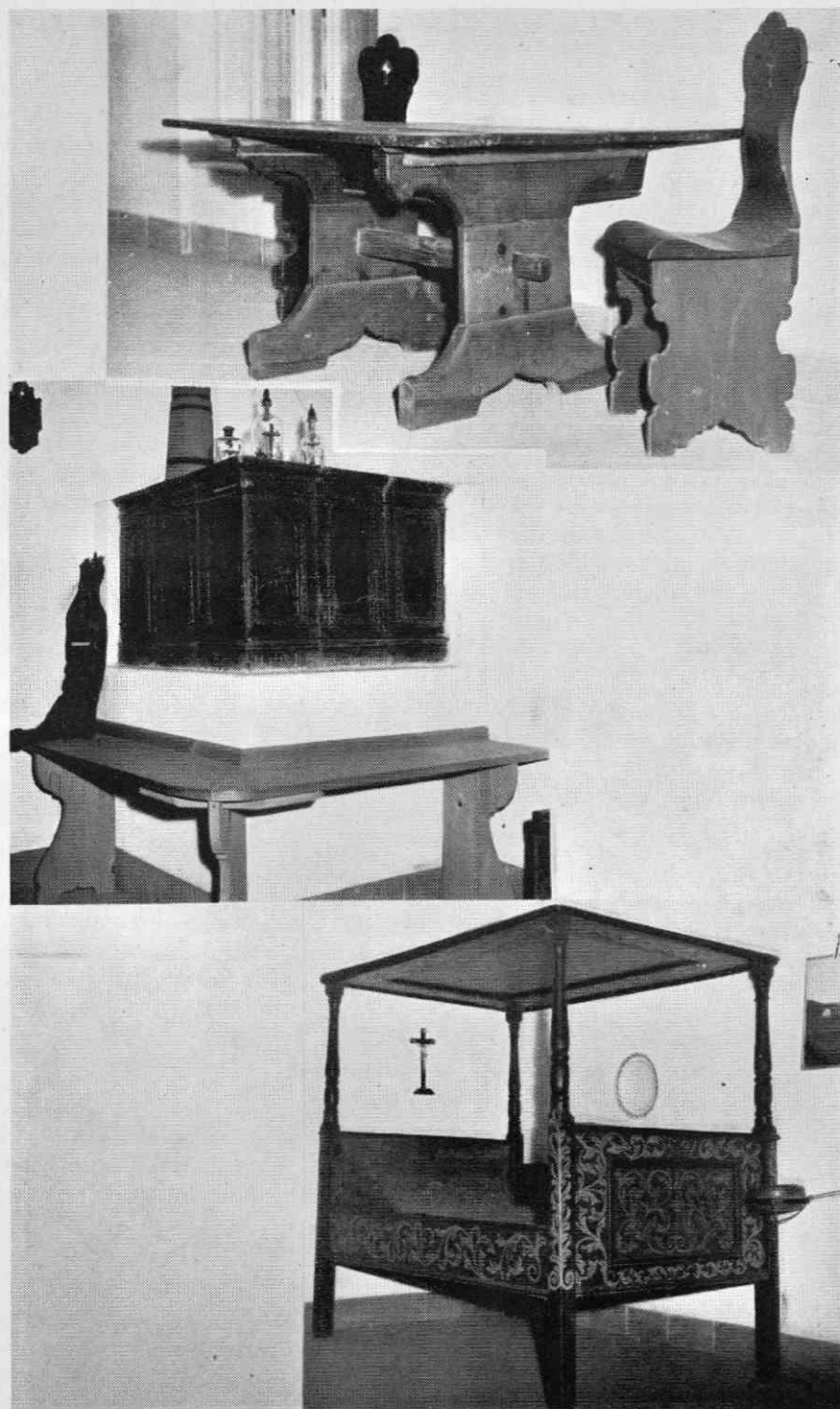
Bellosics in Hubad, so bile žremlje in lesena, tako imenovani beden ali glinasta posoda za žito in moko, ki smo jih mogli do polpreteklosti še najti zlasti v vežah in tudi črnih kuhinjah od nižinskega vzhoda s pomanjkljivo poletno vodo pa do visokih samotnih kmetij po hribovju nad Dravogradom; podobno so jim ostale neznane glinaste posode ob peči za luženje platna, tako imenovani pari. Nova pridobitev stanovanja po Hubadu je pa lesen pod, ki kaže dokončno ločitev stanovanjske sobe od kuhinje ob vpeljavi črne kuhinje in predočuje novo stanovanjsko kulturno okolje, s katerim se vedno bolj uveljavlja na kmetih meščansko pohištvo.

Hubada je izpopolnil na Koroškem M. Moro⁸ za čas, ko se je v zahodnem Podravju razčlenjevala dimnica v črno kuhinjo, in je Hubadova izvajanja potrdil. Po Moru so na Koroškem, s tem pa tudi v dravograjskem dolinskem vozlu in nad zahodno Dravsko dolino, vodila vrata iz veže v večjo sobo, kjer se je rodbina gospodarja s posli zbirala k jedi in v dolgih zimskih večerih k hišnim opravkom, n. pr. preji itd., kot tudi k družbenemu življenju. Kosila je pri štirioglati mizi iz trdega lesa, ki stoji v kotu in nad katero visijo slike svetnikov^{9a} v kričavih barvah na steklu. V nasprotnem kotu sobe stoji velika kahlasta peč, oklenjena z leseno klopjo, nad njo pod stropom pa rante za obešanje obleke in perila, da se na njih suši. Zraven stanovanjske sobe ali hiše, na zahodu od Grabštajna izbe, je bila kuhinja, ki pri starejših hišah še ni obokana, temveč prekrita s klobukom za dim. Na drugi strani veže je stanovanjska in spalna soba za rodbino gospodarja ali pa za dekle in manjši prostor s poletno shrambo za mleko. Iz veže vodijo na eni strani stopnice v klet, na drugi pa v nadstropje ali podstrešje, kjer so shrambe za omlačeno žito in drugi stanovanjski in spalni prostori. Velike in manjše kmečke hiše se razlikujejo po izmerah, medtem ko se po razdelitvi prostorov ujemajo.

Kakor Hubad je imel tudi Moro pred očmi novo kmečko hišo kmetijske družbe, ki je prevladala v večini naših pokrajin v sredi in drugi polovici 19. stoletja. Z njo so se oddelili stanovanjski in gospodarski prostori v stanovanjskem poslopju, iz katerega so dokončno odstranili živali. Stanovanjske prostore same pa so, kot jih poznamo iz našega zahodnega Podravja, razdelili v prostore za gospodarja in njegovo rodbino, se pravi za otroke in njegovo družino, t. j. za posle. Gospodar in družina so živeli zlasti v hiši, ki je kazala poudarjeno smotrno pohištvo, razen mize in peči, ki sta ostali krasilni središči. Drugo pohištvo pa se je ponašalo s krasilnostjo zlasti v spalnici gospodarja in gospodinje, kot ga poznamo v mariborskem muzeju iz zahodne Dravske, Mislinjske in Mežiške doline, deloma pa tudi s skrinjami in omarami

⁸ Moro M., Burgen, Ortsanlagen und Typen von Bauerhäusern. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain. Wien 1891, str. 157 i. d.

^{9a} Prim.: Notranjost kmetijske hiše v Slovenskih goricah, Naš dom XXI, 1929, str. 148.

Zgoraj: Koroška miza s stolom. — Sreda: Pseudorenesančna krušna peč (Reka nad Hočami). — Spodaj: Baldahinska postelja (Jurjevski dol)

poslov v njihovih spalnicah, ki so bile navadno skupne za vse dekle, medtem ko so prenočevali hlapeci največ v hlevih na izključno za to uporabnih ležiščih. S smotrnostjo pohištva v novi hiši, ki je nastajala s črno kuhinjo, pa se je uveljavljalo obrtno pohištvo zlasti v najbolj napredni novi hiši, ali v stanovanju kmečkega gospodarja. Krasilnost kmečkega pohištva je ob tem strnila zunanji videz z modo in slogom obrtnega pohištva.

*

Po tiskanih virih in datiranih kosih pogledimo še, kaj poroča o kmečkem pohištvu narodna pesem, ki ga omenja sicer redko in še to navadno le mimogrede. Gotovo so redke omembe pohištva v narodni pesmi pogojene v zgodovinskem dolgem dimniškem okolju in v okolju hiše z odprtim ognjiščem, ki ni dovoljevalo razvoja lepотно pomembnejše opreme kmečkega stanovanja, in se je mogla ta oblikovati še z nastajanjem svetle in zidane razsvetljenke hiše.

Podravska in pomurska narodna pesem pohištvenega okolja z zidano hišo sploh ne pozna. Po pesmi iz Frama (Štrekelj, 228)

... Pri cesti stoji hiša
Hiša lepo zidana...

imamo hišo izven vasi, tako da je določno postavljena na komercialno cesto, ki je nastala v Podravju šele v prvi polovici 18. stoletja. Druga pesem, prav tako iz Frama (Štrekelj, 1321)

... Preljubi ti vanderček moj,
kde boma ostala nocoj?
V zidani hišici
na kerčmici...

enači zidano hišo s krčmo. Smiselno je stanovanjska hiša v narodni pesmi, n. pr. prav tako framski (Štrekelj, 344), stavba, ki je enakovredna drugim stavbam v sestavu kmetije ali kmečkega dvora:

... Polne so kašte žita,
Polne so kleti vina,
Polni hlevi živine,
Polna hiša družine...

Hiša je bivališče družine, podobno kot hlev živine, kašte shrambe za zrnje ali pa kleti za vino, brez določne omembe pohištva. Pač pa govori o negi stanovanja štajerska pesem od Ptuja (Štrekelj, 8285), v kateri se postavlja dekle, da

zna kuhat... no presti
No lepo hišo zmesti...

Nasprotno pa poroča o sajasti in s pajčevino prepredeni stanovanjski notranjosti pesem s Cerovca (Štrekelj, 7967), kjer

Tri stenice ritajo
gor po belo j steni
Ena ovo pitajo
»Ke pa maš ti mlade?«
»Gor po trameki
V sivo j pavučini...
V črnoj sajici.«

Pohišstvo našteva v slabem zakonu mož ženi pri Lenartu v Slovenskih goricah (Štrekelj, 8369), da

Na hiši nima strehe, ne v hiši peči,
Vse klopi so polamane, no špampet fali.

Okolje pohišstva iz podravske in pomurske narodne pesmi se tako še najpozneje v 18. stoletju sklada z okoljem, ki ga poznamo iz slovstvenih poročil, in pa iz dimnic in hiš z odprtim ognjiščem v polpreteklosti, se pravi z mračno in zakajeno stanovanjsko notranjostjo, ki je krasilno oblikovanje pohišstva zavirala in ga razvijala z izključno smotrnostjo, h kateri ga je silil tudi gospodarski, delavniški in kuhinjski značaj kmečkega stanovanja, ki se je šele od 18. stoletja naprej ločilo od živalskih sostanovalecev in hkrati ločilo kuhinjo od stanovanjskih prostorov v hiši, novi hiši in pa kamri.

Pri osrednjem pohištvnem predmetu v kmečki hiši, pri krušni peči, moremo zasledovati iz narodne pesmi in slovstva njeno nastajanje iz nizkega in visokega ognjišča. Mačeha v prekmurski narodni pesmi (Štrekelj, 349)

Kruh nam li peče s pepela,
Jesti nam kuha z čemera...

To dovoljuje dvojno razlago: razen kruha in pepela ali jedi iz čemera, se pravi iz strupa, je mogoče sklepati tudi na kruh pepelnik, ki so ga, čeprav redkokdaj, še pred prvo svetovno vojno poznali v Brdih na Kobanskem, ko so pekli kruh v žerjavici pečice pod odprtim ognjiščem. Torej peko kruha, ki jo je ohranil za sredo 19. stoletja R. G. Puff v poročilu,⁹ da revnejši ljudje na Slov. Štajerskem še vedno najbolj lagodno pečejo kruh po »nomadski orientalski« navadi. Zakurijo na ognjišču, pogosto tudi kar na ravnih tleh, razgrnejo žerjavico zgorlega lesa, položijo na kraj, kjer je žerjavica najbolj vroča, testo, ki je zgneteno v obliki hleba, in ga zopet pokrijejo z žerjavico. Zaradi tega torej niso potrebovali nobene krušne peči. Se pravi, če bi tudi naša razlaga o mačehinem kruhu pepelniku ne bila pravilna, dokazujejo Puffove navedbe o peki kruha na žerjavici in pa Prežihove o pepelnici na zidu peko kruha za izhodišče krušne peči, s tem pa tudi podmeno, ki razlaga pepelnico za prednico naše krušne peči v podravskem in pomurskem stanovanju v času pred razširitvijo krušne peči, ki je pridobitev kmečke hiše v novem veku od 16. stoletja naprej.

⁹ Puff R. G., Marburger Taschenbuch I, Gratz 1853, str. 48

O domačem popravljanju krušne peči, preden so pečarske nadomestile prve zidarske, in tako za izročilo časa, ko je bila krušna peč še edina zidana sestavina kmečke hiše, ki jo je postavil domač zidar,¹⁰ zvezmo s Kozjaka nad Mariborom (Štrekelj, 7621):

Hanza panza peč podrv,
 Noter zlejzo, gar odprv:
 Kruha speko, drugim dao,
 Gubance speko, sam pojao ...

Ko se je Hanzu podrla peč, je odstranil njen strop oziroma njegove razvaline in napravil na dnu peči — podobno kot na nekdanjem zidu — pepelnico, da je spekel v žerjavici kruh in gibanice. Zelo pogosto v narodni pesmi poudarjeno belo peč pa razumemo, če upoštevamo zidano peč s kupolastim stropom, kjer so bile polkrogle glinaste kahle pobeljene, kot jih poznamo z Ostrega vrha,¹⁰ ki so jih v polpreteklosti izpodrinile s tlorisom vedno večjih mer pokončne kahle ali pečnice, kakršne predočuje v mariborskem muzeju peč z Reke nad Hočami iz druge polovice 18. stoletja. Širjenje krušne peči med kmečko pohištvo in nadomeščanje starejšega zidu ali ognjišča je šlo hkrati v oblikovanjem črne kuhinje, se pravi z ločitvijo kuhinjskih in stanovanjskih prostorov, ki se je končavalo na Kobanskem, zahodnem Pohorju in nad Mežo šele med obema vojnama.

Miza je priprava v hiši, pri kateri stanovalci jedo, shranjujejo za jed najbolj porabne predmete, kot so kruh, brisača za mizo, prt in pribor in na kateri opravljajo boljša dela, n. pr. šivanje. Sklednik ali posodnik sta samostojni dopolnili mize, kar dokazuje po A. Pavlu samostojno nastajanje posodnika v hiši z odprtim ognjiščem, še splošni posodnik zunaj hiše v Pomurju, pa tudi narodna pesem s Svetinja (Štrekelj, 7305), ki pravi, da kovač:

puno ročko k ognju nese
 Džurč pa si na klin obesi ...

Torej mali vrč prazni kovač pri ognju, večjega, praznega pa spravi sušit na klin v steni ali na posodnik in ne na mizo, katero smotrno dopolnjuje, podobno kot sicer klop in sklednik; klop za namestitev stanovalcev k jedi, počitku ali delu, sklednik in posodnik pa kot shramba ali sušilnica posode, ki se pri jedi uporablja. Miza šteje za največ vreden kos kmečkega pohištva, kar dokazuje tudi pregovor,¹¹ da kdor na mizi sedi, tvore na zadek dobi. Miza stoji povsod v kotu nasproti peči, se pravi v kotu pred vhodnimi vrati, kar je očitno tudi v narodni pesmi s Cerovca (Štrekelj, 6784) o fantu, ki je moral k vovjacom:

¹⁰ Baš Fr., Kobanski hram, ČZN XXIII, 1928, str. 41, sl. 10.

¹¹ Pajek J., Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, V Ljubljani 1884, str. 105.

Priša cesarski pot,
Sea za mizo v kot...

V izobliki pa loči koroška pesem iz Žabnic (Štrekelj, 2) visoko mizo od navadne:

Koj turški kralj gavari,
ki per visokej mizi sedi...

Primerjava miz v mariborskem muzeju z navedbami o visoki mizi v narodni pesmi iz Žabnic kaže starejšo nižjo mizo in mlajšo višjo; zaradi tega smemo ob upoštevanju dognanj Murka in Strzygowskega o zgodovini mize izreči podmeno, da so ob ohranjenih gotskih nizkih mizah, n. pr. v etnografskem innsbruškem ali ljubljanskem mestnem muzeju, pa tudi ob nizki gotski mizi s Koroškega v mariborskem muzeju, ostale mize nizke zaradi dima v zgodovinski dimniški hiši, kjer se je dim zlasti ob barometriških minimih vlekel po vsem prostoru, razen pri tleh, in da se je morala spodnji meji dima prilagoditi tudi miza, tako da je segla s tablo do višine, ki je dim od zgoraj ni dosegel. Tako je mogla nastati višja miza v hiši šele s nastankom črne kuhinje, se pravi z nastankom dimnika, ki je zavaroval stanovanjsko hišo pred dimom; ali pa z namestitvijo mize pred hišo, v senco, kar je mnogokje tudi danes v navadi. Prvo možnost izpričuje v mariborskem muzeju miza iz Haloz, medtem ko bo poletna miza pred hišo začasna domača naprava ali pa izdelek organizirane mestne obrti za premožnejše podeželane, zlasti za prebivalce, ki niso bili kmetje. Oboje izhaja tudi iz jareninske (Štrekelj, 798) in cerovške (Štrekelj, 807) narodne pesmi. Prva pravi v ustreznem delu:

Pod lipico stoji na mizica,
Oj mizica je pisana.
Okoli nje stojijo stolci,
Oj stolci so žeslarski...

Pisano mizo razlagamo kot tablo z dekorativnimi vložki ali intarzijami in podobno izražajo žeslarski stolci s samim svojim imenovanjem meščanski pozno-baročni izvor, saj so bili izvorni stoli, ki so nastali vzporedno in za dopolnilo klopi vsi brez naslonov, se pravi da niso bili »žeslarski« (Sessel). Še določeneje izdaja meščanski obrtni izvor mize in stolov druga, cerovška pesem:

Pod lipoj stoji mizica,
prelepa miza kamena.
Okol stojijo stolčki,
sami stolčki svilnati...

Svileno prevlečeni stoli v cerovski pesmi vsiljujejo vprašanje, ali je postavljeno okolje mize in stolov sploh kmečko; razen če je mislil narodni pesnik na pomeščanjeno kmečko vinogradniško okolje v bližini Maribora, Ptuja ali Radgone, kar bi bilo iz navedbe R. G. Puffa

ali Fr. Hubada prav mogoče. Dopustiti moramo še možnost, da je okolje cerovške pesmi fevdalni vinogradniški vrh, ki je postal v 18. stoletju vse bolj priljubljena poletna izletna točka zlasti za uradniško plemstvo. Vsaka miza je vedno masivna, tako da je navedba iz Biša (Štrekelj, 45)

Pernesla je jesti Lenčica
Kaj se je miza žvujgnila...

samo prispodoba o obilno obloženi mizi, ne pa o šibkosti mize. Tudi framska pesem (Štrekelj, 44) more v opisu Markovega podviga misliti le na visoko mizo:

Markec je notre v kamri bil.
Je bil si sabljo nabrusil.
On je le noter v hišo šel,
usekal jim je vsem glavice preč.
Eden je pod mizo umeknoł,
useka mu levo nogo,
levo nogo, desno roko,
vergel ga je na konjička gor...

Zdi se, da po framski pesmi kamra mize nima in da je miza le v hiši. Očitno pa imamo v framski pesmi stanovanjsko stavbo že razvito nad raven dimnice z jasno razdelitvijo v kamro in hišo, se pravi v spalnico deklet ali gospodarjev in pa v stanovanjsko sobo ali hišo in jedilnico.

Na nastanek mize v kamri je vplivala premoženjska raven stanovalcev in z boljšimi gmotnimi razmerami tudi pospešila uvajanje meščanskega pohištva, ki je očitno v pesmi o nezvesti ljubici iz ljutomerske okolice (Štrekelj, 717):

Pred kamrico, pod oknece...
Na zglavniki pernat klobuk,
Na klini vidim pušlico,
Na mizi vidim suknjico,
No poleg svetlo sablico!

Pernat klobuk, pušeljc in suknjica v kamri govorijo o starejšem vojaštvu, ne pa o času splošne vojaške obveznosti. Tudi ne smemo pozabiti, da smo našli še v predvojni dobi na Murskem polju od Noršinec do Kapele pri imovitejših kmetih tako imenovano cesarsko hišo in pa cesarski hlev ali štaló. Po izročilu so bili to prostori, ki so bili določeni za nastanitev vojaštva in vojaških konj, in bi mogel biti to spomin na čase, ko je bilo Pomurje zaledje za nemirno turško-habsburško mejo, ki je podobno, kot dalje na vzhodu Vojna krajina, pospeševala razvoj hiše in s tem tudi pohištva. Ta obmejni položaj Pomurja je mogel pospeševati pomeščanjenje stanovanj v večji meri kot v zahodnem Podravju in razlaga tudi v vzhodnem Pomurju dekorativno bolj razvito pohištvo, zlasti omare, kot pa v zahodnem Podravju, kar očituje tudi mariborska muzejska zbirka.

Razvoj dimnice v kuhinjo, hišo in kamro vzporedno s pomeščanjem pohištva je šlo vzporedno z nastajanjem zidane hiše, v kateri nastane najprej obokana črna kuhinja. V pesmi iz Frama (Štrekelj, 106) je svetla kamrica še sestavina gradu in ne kmečkega dvora, tako da je razumljivo vprašanje:

»Pri nas pa ni taka šega,
da bi prašali po svetlih kamricah,
Po svetlih kamricah, po belih posteljah,
Pri nas je uže šega taka:
Prašajo po černih kuhinjah,
Tudi po konjskih hlevceih.«

Kamra je dekliška spalnica ali pa spalnica gospodarjev, tako da dopolnjuje novo hišo; obe sta opremljeni z boljšim pohištvom, kamra zraven tega še hrani priprave, ki jih dekle rabi pri svojih vsakdanjih opravilih, kar potrjuje narodna pesem z Ledineka (Štrekelj, 4982):

Ko je Florjan pobič bija,
Se je zgodaj v jutro on zbudija.
Ša je v svetlo kamerco,
vzea žehtar si in vederco.

O naprednejši, ne leseni ali nabiti, marveč zidani hiši, ki je postala temelj za razvoj pohištva, izvemo s Kremberga ali s Cerovca (Štrekelj, 1769), kjer je fant budil dekle:

S tretje da si strelia
Pod oknom velbanim:
»Opiraj, ljuba kamro,
kak si navajena!«

Ali (Štrekelj, 2056):

Oj dekle, le vstani in vužgi si luč.
In hitro poišči si od kamerce ključ!

Ključ je že dokaz o obrtniški, ključavničarski opremi kamre v nasprotju s prvotnim tesarskim ali zidarskim zapahom. Da je bila obrtniška, zidana in s pohištvom opremljena kmečka hiša mogoča le imevitejšim, izhaja iz framske pesmi (Štrekelj, 150), kjer je Marko prijezdil na županov dvor in ugotovil:

Da v celi vesi uže nič luči ni,
V kamri pa gorijo tri?...

Zatem:

Odperel je svetlo kamrico...

Kamra je stanovanjski kmečki prostor, ki ga narodna pesem najrajši imenuje bela, svetla, včasih tudi pisana, n. pr. s Cerovca (Štrekelj, 1811):

Lubega prjela
za belo roko,
Ino ga pelala
V kamrico pisano.
»Zdaj si k meni leži
V belo posteljo!«

Pojem bela in pisana sta imela in še imata v severovzhodni Sloveniji določeno vsebino. Že Csaplovics razločuje črno kuhinjo in belo hišo, se pravi stanovanjsko dnevno sobo od kuhinje. Zlasti v Pomurju in vzhodnem Podravju bo mogel za označevanje pohištva ali stanovanjskih prostorov vsakdo še danes slišati o črni kuhinji in beli hiši v pomenu sajaste kuhinje in pa pobeljene stanovanjske sobe ali stavbe. Pri Brumnovih v Šalovcih sem slišal o pisanih žanjicah, in s Fr. Pivko sva fotografirala na mariborskem trgu za V. Geramba in njegov Trachtenbuch pisane prodajalke, se pravi v raznobarnih oblekah. M. Markuzzi od Negove je prodala Pokrajinskemu muzeju v Mariboru pisano, se pravi v več barvah poslikano skrinjo. Bel je pojem, ki je v hiši enak pobeljenemu, pri pohištvu ali posteljnini pa tudi platnenemu. To je očitno v narodni pesmi iz Preseke (Štrekelj, 1255):

Noter je postelja,
Z belim prestljana.
Na nji pa mi leži
Mlado dekle!

Oprema nove hiše in kamre v razdvojitvi dimnice in hiše z odprtim ognjiščem je združena zlasti z razvojem postelje, ki je bila dotlej istovetna s klopjo, pečjo ali krušno kadunjo. V poletnem času so spali zlasti moški člani kmečke rodbine navadno na senu, da so se umaknili sopari, dimu in bolham. Fantje na Slemenu na Kozjaku so peli (Štrekelj, 7035):

Na seni mi ležimo,
Ker slamo čimamo
Se trdo vkup tišimo
Ko odejo čimamo.

Ko pa je postala na prehodu 18. v 19. stoletje postelja kot sestavina nove hiše ali kamre redni kos kmečkega pohištva, je bila še skupna več osebam, kakor izvemo iz štajerske pesmi (Štrekelj, 3493):

Na kraj bi se lego,
Me špata tišči,
Na sred bi se lego,
Tak sinek leži ...

po kateri je bila postelja skupno ležišče roditeljema in otroku. Ob nastajanju nove hiše ali kamre se je postelja razvila iz klopi kot špampet, se pravi zakonska postelja gospodarja in gospodinje; špampet je v začetku domač tesarski izdelek, kot smo ga mogli še po prvi

svetovni vojni videti n. pr. pri Čepeju pod Ostrim vrhom ali pa še pred leti nad Vuzenico pri Dravčarju, kjer se ni v ničemer razločeval od občasnega hlapčevskega ležišča v hlevu.

Zgodnji primer obrtniške, baldahinske zakonske postelje iz 1742 hrani mariborski muzej iz Jurjevskega dola (sl. II, spodaj), za katero bi mogla veljati narodna pesem iz Cerovca (Štrekelj, 1266):

V senci mi stoji
pisani špampet,
Pisani špampet,
Belo postlan...

Zakonska postelja iz Jurjevskega dola je obrtniški mizarski in slikarski izdelek z očitnimi vplivi poznorenesančnega stilnega pohištva, ki se s svojo dekorativnostjo že vsestransko loči od prazgodovinske zaostalosti pohištva, o katerem poroča iz časa epidemij konec 18. stoletja zdravnik Gregor Faber¹² iz zahodne Dravske doline. Sicer preprosto, a krasilno zelo poudarjeno posteljo, kot je bila jurjevskodolska, je lahko imel le imovit kmet, da je mogla hčerka pripraviti prenočišče za fanta, saj vemo iz štajerske pesmi (Štrekelj, 3371):

Dva vanjkiša denem
Na zglavnik visok:
Za me no za njega,
ki da ga sam Bog!

Ali pa ko draži fant fanta:

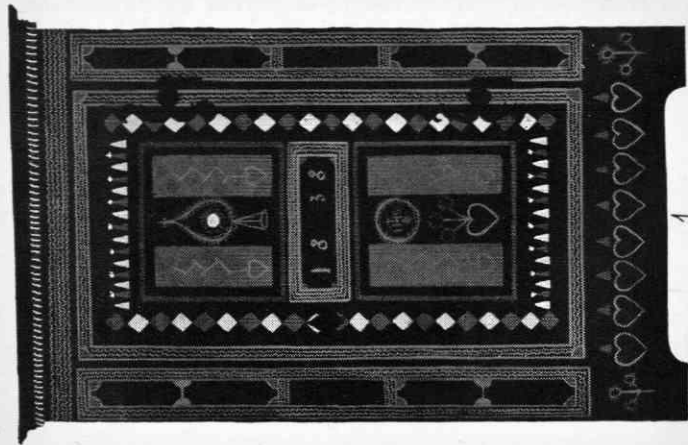
Pri mojej je pernata postla;
pri tvojoj pa slame še ni...

poroča hkrati o primitivni in pa o razviti opremi postelje s slamnjačo in pernico, ki je izraz nove blaginje na kmečkem podeželju od 18. stoletja naprej, pa tudi istočasnega novega kulturnega okolja, ki je s prometom in fiziokratizmom prodiralo na podeželje iz Gradca, Maribora in Ptuja, od koder so ga posredovali zlasti vinski vozniki. Novo kulturno okolje odmeva tudi iz cerovške pesmi (Štrekelj, 823):

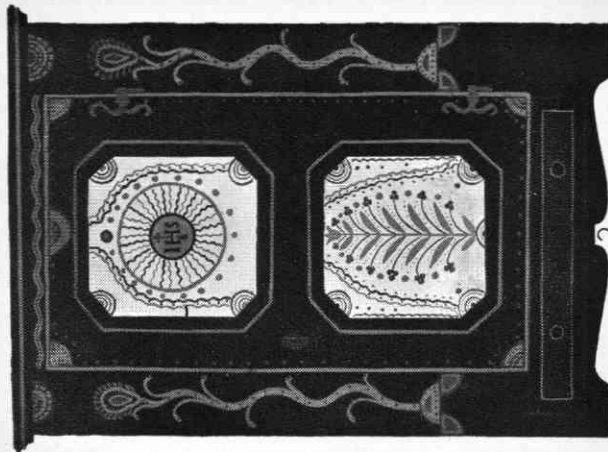
Ljubi zbeteža
v svojoj presvetloj kamri,
Na belo postelji.
>Dajte mi črno tinto,
Pero, bel papir.
Naj pismo si napišem
Svoje lepe cajtinge...

Po primerih v mariborskem muzeju (baldahinasta iz Jurjevskega dola, pisana iz Haloz in žgano poslikana od Šentjanža v Mislinjski dolini)

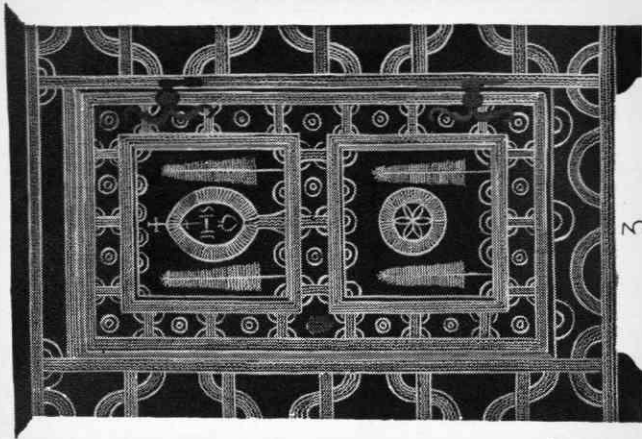
¹² Prim.: Peinlich R., Geschichte der Pest in Steiermark II, Graz 1878, str. 364 i. d.

1

2

3

Omara: Sl. 1. Vežna omara za mleko (Zg. Vižinga); 2. gospodinjska omara za obleko, perilo in hrano (Sv. Urban na Remšniku); 3. deklina omara, shramba za imetje gospodinjske pomočnice (Brezni vrh)

je razvila najvišjo dekorativnost na pohištvu v Podravju in Pomurju postelja, kar potrjuje tudi narodna pesem iz Prekmurja. Cankovska (Štrekelj, 2400) jo označuje:

Lejpa bejla postela
sluzami polejana,

druga splošna prekmurska (Štrekelj, 1848) pa:

Tak nouč meni kratka bou,
Mejka postelja lejpou!

Bolj zamotan kot izvor postelje, ki jo je obrtno stilno mizarstvo in slikarstvo oblikovalo iz tesarske klopi, zidarske peči in domače mizarске krušne kadunje, je vprašanje o zibelki. Mariborski muzej kaže dve globoko obrtniško rezbani iz Slovenskih goric, ki sta krasilno podpovprečni. Razvid vsega Pomurja in Podravja je pokazal, da se krasilne zibelke pojavljajo šele na skrajnem zahodu nad vozlom Treh dolin pri Dravogradu, kjer so bile pred vojno posamič še ohranjene (n. pr. pri Mihevu v Podpeci); tako se zdi, da so zibelke v vzhodnem Podravju in Pomurju pridobitev novejšega časa, približno zadnjih 150 let. To podmeno utemeljujem z zgodovinsko razširjenostjo otroškega korita v obliki ničke, ki ga pozna slovstvo in izročilo vsaj od Ruš na vzhod, medtem ko prav tukaj zibelke, starejše od začetka 19. stoletja ni bilo mogoče dognati; tudi je ne pozna izročilo, ki pa pozna otroško korito.

Narodna pesem omenja zibelko le splošno (Štrekelj, 337, 6849, 6895), da izrazi rojstno hišo, sicer pa v okolju, ki ni kmečko. Framska pesem o Brajdici (Štrekelj, 106), ki...

sta mi jo uže obetala
Da sta jo v pisani zibelki zibala...

govori določno o gradu in ne o kmečki hiši. Druga framska pesem z motivom zibelke pa poroča o Jožefu in Mariji, se pravi o svetopisemskem okolju, ki je povzeto iz liturgije, tako da tudi ne odseva kmečkega okolja. Pač pa bi mogla biti pesem, ki jo je zapisal Vraz, in objavil Pajek:¹³

Šel je sv. Jožef v planino, naredil je zibiko,
Zibiko lepo malo, zibiko malano...

spomin na domače tesarsko izdelovanje zibelk, saj se to sklada s polpreteklim izdelovanjem zibelk, n. pr. na Tinjah ali na Javorju.

*

Od najstarejših pohištvenih pridobitev (peč, miza, klop in skrinja) se Pokrajinski muzej v Mariboru ponaša z dragoceno zbirko kmečkih

¹³ Pajek J., N. n. m., str. 156.

skrinj, ki segajo s svojimi oblikami nazaj v zgodnji srednji vek,¹⁴ medtem ko so oblike mize, klopi in peči mlajše, in zlasti stilno povezane z razsvetljenstvom. Skrinje so rabile za vse: za zrnje in moko ali suho mesnino, za rodbinsko in osebno garderobo, za hišni arhiv in blagajno; različno je njih imenovanje od kište in lade do kastna, kastla in skrinje. Bile so v vseh prostorih stanovanja in pritiklin od veže, kuhinje, hiše, kamre, hišce, kašče do podstrešja in celo do podstenja, kjer so jih na Belskem vrhu rabili za spravilo potrganega fižola. Skrinja je za posteljo najbolj krasilno pohištvo, ki se je v polpreteklosti osredotočilo v kotu preužitkarjev in v zakonski spalnici gospodarja, kjer jo je gospodinja varovala v spomin in izročilo naslednici v gospodinjstvu. Na ženitovanjsko skrinjo z doto ob nevestinem slovesu z doma spominja cerovška pesem (Štrekelj, 5422):

Mati ladica nalagajo,
Brati na kola zdigajo...

Več skrinj ali ladic za nevestino doto priča o njihovem prvotno malem obsegu z dolžino navadno tkanega kosa platna, kar navaja tudi framska pesem (Štrekelj, 106):

Pa mi skrinjo naložite
Dve vrsti belih plaht
Tri vrste pak žalosti...

Blagajniška skrinja je znana zlasti z Murskega polja (Štrekelj, 2110):

Da bi raj snočkaj doma spa,
Svoj zlati prstan v kasel dja...

O shrambi za obleko poje pohorska (Štrekelj, 6975):

Je škoda za gvantec, ki mi v škrinci leži...

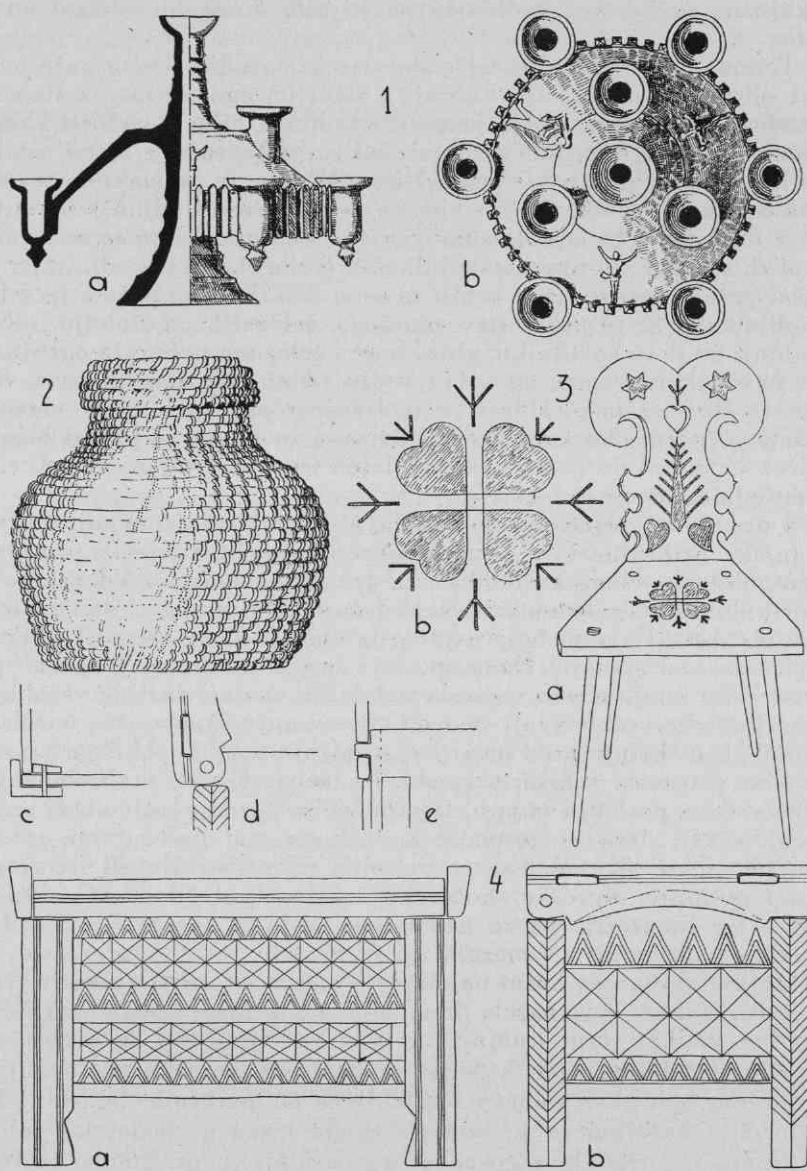
Zraven osebne shrambe za obleko je bila skrinja tudi shramba za obleko vse rodbine; n. pr. pri Ravnjaku¹⁵ na Lokovici je še ob poroki stare matere odprl ded skrinjo in razdelil praznično obleko vsej rodbini, da se je oblekla za poroko. V framski pesmi (Štrekelj, 189) pa so hoteli celo nevesto zapreti v skrinjo:

Nič ne maraj, moja Ančka,
Jaz bom te v škrinjо zaklenola...

Različnost rabe in imenovanja je utemeljena tudi v najrazličnejših velikostih skrinj, ki so bile ob osebni namembnosti enake cehovskim

¹⁴ Theiss V., Steiermark, Weimar (1940), str. 24.

¹⁵ Sporočilo dr. ing. D. Mlinška, ki se mu zanj lepo zahvaljujem.

Sl. 1 a in b. Glinast svečnik iz konca 19. stoletja (Sv. Anton v Slov. goricah);
 2. košara (Voličina); 3 a in b. stol (St. Danijel pri Prevaljah); 4 a—e. tesarska
 skrinja za žito ali moko (Juršinci v Slov. goricah)

Risba: Martina Rojs

blagajnam, pri skupni rodbinski pa so celo dosegale velikost žitnih koštov.

Terenski spomeniki, starejše slovstvo in narodna pesem kažejo: ko se ob ločitvi dimnice in kuhinje z odprtim ognjiščem razvili novi, sedanji kmečki stanovanjski prostori s kuhinjo, hišo, novo hišo, kamro, shrambo in tu pa tam tudi s spalnicami za posle, so se z njimi ustalile tudi lege posameznih pohištvenih kosov. Miza se je premaknila v večje stanovanjske prostore, zlasti v hišo in v našem času štedilniške kuhinje tudi v to, kjer je ta postala stanovanjska kuhinja. Klopi so se ustalile pri mizi, kolikor jih niso zamenjali stoli (prim sl. 3 a, b, c, d), in pa pri krušni peči, se pravi zlasti v hiši in novi hiši. Krušna peč se je v hiši s štedilnikom, ki je pridobitev minulega, železniškega stoletja, začela v kuhinji umikati štedilniku, glinastim in železnim pečem za ogrevanje pa v novi hiši in kamri, tako da postaja vedno bolj značilna sestavina samo še dnevne hiše. Hkrati z uvajanjem ogrevalne peči namesto krušne, je v kmečko stanovanje Podravja in Pomurja prodrli otroški voziček in postal do danes precej splošen namesto prejšnje zibelke, ki je naslednica otroškega korita.

S prenosom gospodarskih in delavniških nalog stanovanja na stanovanjske pritikline in z osamosvojevanjem stanovanjskih prostorov za posameznega člana rodbine ali za družino, namesto nekdanje povezanosti posameznega stanovanjskega prostora na skupnost stanovalcev, se je ob skrinji vedno bolj uveljavila omara, ki je sredi 19. stoletja prevladala nad skrinjo. Danes postaja omara vedno bolj osebno pohištvo; tako imajo danes namesto nekdanje skupne skrinje za obleko zakonci obleko vsak v svoji omari. Ob umikanju krušne peči v hišo ali ob umikanju skrinje pred omaro se ustaljuje skupno pohištvo v pritliklinskem prostoru, v hišni shrambi, na podstrešju ali v shrambah na gospodarskem poslopju in postajajo police za posodje vedno bolj redke v prid omari; drva in gospodarske priprave od košev, vreč za sol, pletarjev, sekir ali veder so se preselile na podstrešje ali na gospodarsko poslopje. Koroške, kočevske in slovaške slike na steklu in grafike ter litografije pa so nadomestili tiski in fotografije zlasti iz življenja rodbine in posameznih njenih članov.

Mariborski muzej hrani najstarejšo omaro s Cerkvenjaka iz 1747., ki odseva čas, ko se je začela dimnica in kuhinja z odprtim ognjiščem pospešno umikati črni kuhinji in tako razvijati nov hišni prostor, shrambo. Z vdorom črne kuhinje in omare v kmečko stanovanjsko hišo je bila tudi naloga omare opredeljena po ustreznih stanovanjskih prostorih, s katerimi se je končala zgodovinska gospodarska naloga stanovanja in preselila v gospodarsko poslopje, n. pr. gumno iz veže, svinjska kuhinja ali kurnik iz hiše in shramba iz veže ali nove hiše. V črni kuhinji je omara postala predalnik, n. pr. za sol, moko ali dišave, in tako prevzela naloge dotedanjega sklednika, vreče ali meha za sol in kašo. Zraven kuhinjske omare se je obdržal le še sklednik, ki se je preselil iz dimnice ali veže v kuhinjo, kjer danes prenehava,

ko se tudi v kmečki kuhinji posodje vse hitreje zbira v omari ali kredenci. Druge stanovanjske potrebščine, kot je n. pr. svečnik za treske, so izgubile vsako stanovanjsko potrebo z uvedbo petrolejske in električne razsvetljave in skoro istočasno je splošna uporaba industrijskih tkanin vzela zgodovinski pomen tudi statvam ali kolovratu, ki je postal v drugi polovici 19. stoletja občasni krasilni predmet kmečke nove hiše in pa meščanskega salona, n. pr. v Mariboru pri Sernčevih. Nakazani razvoj pohištva v Podravju in Pomurju pa ni pokrajinska posebnost, marveč kulturni izraz južne Srednje Evrope,¹⁶ ki je v 19. stoletju ustvarila za meščanska stanovanjska središča spalnico, stanovanjsko in jedilno sobo in pa sobo; južnosrednjeevropski spalnici ustreza v kmečkem Podravju in Pomurju nova hiša, stanovanjski in jedilni sobi hiša, sobi pa kamra.

Na poti iz dimnice in hiše z odprtim ognjiščem v sedanjo kmečko hišo in njene nove stanovanjske prostore, ki so nastajali ob uvajanju dimnika, štedilnika, ogrevalne peči in elektrike, gradnji zidanih kmečkih stanovanj, ločitvi stanovanj kmečke rodbine od živali in razčlenitvi kmečkega stanovanja v prostore z določenimi nameni, sta pohištvo spremljali organizirana obrt in pa industrija ter ga do konca 19. stoletja ločili od domače obrti.

Juršinska skrinja (sl. 4 a, b na str. 51) v mariborskem muzeju je še značilni tesarski izdelek; to je zaboj na štirih nogah, ki rastejo navpično v ogelne stebre, kamor je v obliki prizme naslonjeno dno in pa stranice. Oblikovanje zaboja na nogah kaže, da je juršinska, kakor tudi druge skrinje, nastala na ilovnatih tleh, pomanjkanje vsakega ojačevanja z železom pa na ljudsko verovanje, da napravi železo nevesto nesrečno, kar pozna s Hrvaškega tudi ravnatelj samoborskega mestnega muzeja I. Sudnik. V okvir zajeti pokrov skrinje se odpira in zapira na lesenih dveh oseh v hrbtnih oglih, tako da je njena izdelava veliko preprostejša kot pri bolj znanih strešnih skrinjah, ki so s prevladajočimi krožnimi rezi tudi krasilno bolj dognane od ponavljajočih se prečnih križev na zunanosti juršinske skrinje. Zabojne in strešne skrinje so rabili za shranjevanje moke, zrnja, fižola in suhega sadja. Po izročilu iz Veržeja in Srednje Bistrice so jih izdelovali tesarji, ki so bili pozimi brez stavbarskega dela, po izročilu iz haloškega Leskovca pa tudi Medjimurci, od koder so bili cigani prvi izdelovalci nič in tako gotovo tudi otroških korit.

Mizarske skrinje pa so shrambe za obleko. Njihova velikost se veča od vzhoda proti zahodu; zdi se, da z rastjo kmečkih posestev, številnejših družin in zaradi tega večjih stanovanjskih prostorov v območju zgodovinske dimnice, kjer je bila skrinja do polpreteklosti še shramba za obleko vseh rodbinskih članov. Z velikostjo skrinje se je uveljavilo železo zlasti v vezeh, okovih in ključavnicah, ki jih zabojne in tudi strešne skrinje ob izdelavi niso poznale, in so bile šele

¹⁶ Fred W., Die Wohnung und ihre Ausstattung, Bielefeld-Leipzig 1903, str. 56.

pozneje opremljene s ključavnicami. Nadalje se ločijo skrinje za obleke od zabojskih in strešnih skrinj za živila po predalnikih za pomembnejši drobiž v levem gornjem delu pod pokrovom, ki jih zabojske in strešne skrinje nimajo. Vse skrinje za obleke so poslikane, medtem ko so skrinje za živila okrašene z rezi. Manjše vzhodne skrinje za obleke so poslikane po vsej površini in imajo v sredini pokrova ali bočnih stranic slikovno ustvarjeno kaseto, ki pomeni njihov krasilni višek. Tudi zahodne večje skrinje za obleke spremljajo cvetlični in geometrični okraski s poudarkom na središču ploskev v kaseti, ki pa je navadno mizarško uokvirjena. Razen pri zabojskih in strešnih skrinjah, ki so hrastove in bukove, prevladuje pri vseh drugih skrinjah in omarah mehek les,¹⁷ tako da jih je bilo treba za domačnost poslikati.

Vse omare (sl. II; 1, 2, 3) so izdelek mizarjev in so jih rabili kot skrinje za shrambo obleke, pa tudi za shrambo platna in v kuhinjah za shrambo živil. Medtem ko so v skrinjah obleko polagali, so jo v omare obešali, platno pa zlagali v predalnike na notranji strani, dokler jih niso z biedermeierjem nadomestile v pomeščanjenih kmečkih hišah komode. V primeri s skrinjami, ki so do druge polovice 19. stoletja ohranile svojevrstno lepoto, s katero so povzdigovalle stanovanjski prostor, poživljale, in zlasti v pobeljeni kamri ali hiši ustvarjale ves prostor obvladujočo dominantno, pa je omara od svojega pojava razvijala v kmečkem stanovanju tuj slog, ki je v vseh časih nanjo veliko bolj vplival kot na skrinjo, in tvorila nov pohištveni kos, učinkovit po svoji velikosti, ki pa se je redko, največ v manjših kamrah vskladil z okolico, se pravi s pečjo, mizo in klopmi, ne pa tudi v večjih, kjer je navadno sameval kot tujec. Stilnega nesoglasja v prostorih tudi ni mogla odpraviti poudarjena krasilnost omare na vratih in obeh stranicah, kamor so vabile pogled pod vplivom poznega baroka uokvirjena ali z vložki omejena polja in na njih zlasti naslikani nabožni motivi, ki so nadomestili prvotne spominske, zlasti romarske grafike in pa cvetlice ali rastline.

Nasprotno od skrinje, ki jih je do konca njihovega razvoja v drugi polovici 19. stoletja v veliki meri izdeloval mimo organiziranega tudi domači obrtnik, pa je omaro od njenega začetka izdeloval obrtniški mizar v mestu ali na vasi, tako da danes izročilo ne pozna domačih izdelovalcev omar. Izročilo z Remšnika pravi, da so delali včasih v Vuzenici mizarji, ki so bili tudi slikarji; Fr. Čeligi je pripovedoval, da so v njegovi mladosti v mariborskem Pristanu zamenjavali mariborski mizarji les za omare in skrinje. Kipar in pozlatar Alojz Zoratti pa ve, da je njegov oče, ki je prihajal med zadnjimi furlanskimi umetniki v Podravje, po podeželju slikal in vlagal tudi pohištvo. Ko pa je sredi 19. stoletja n. pr. za pripravljanje furnirja pri poklicnih mizarjih nadomestila krožna žaga ročno, je postala razlika med poklicnim in domačim mizarjem tolikšna, da je domači mizar zaradi gospodarskega

¹⁷ Prim.: Sič A., Narodni okraski na orodju in pohištvu I, Ljubljana 1923, II. pohištvo.

računa svojega izdelka iz kmečkega pohištva ob uvedbi furnirja in politure izpadel. To je tudi čas, ko prenehajo poslikane skrinje in omare v Podravju in Pomurju, od koder hrani mariborski muzej zadnjo poslikano skrinjo iz 1868., ki je medjimurskega izvora. Tako moramo z umikom domačega mizarja iz kmečke mizarske in zlasti tesarske obrti predpostavljati tudi njegov umik od izdelovanja skrinj in omar, ki jih je sedaj prevzel poklicni obrtnik mizar in s furnirjem in polituro posplošil meščansko pohištvo tudi na kmečko podeželje. Z obrtnim mizarjem se je na kmečkem podeželju razširilo na skrinje in omare rezbarstvo, ki je bilo dotlej redkeje v rabi.

Razlika med domačim in obrtnim mizarjem je najmanj očitna v lepotno zelo dognanem kosu pohištva: v mizi, ker terja njena izdelava v bistvu zlasti spahnitev desk za tablo in nasaditev prečnikov na noge, ki nosijo tablo kot stebri. Potrebno sekiro, žago in dleto je mogel rabiti enako tesar kakor domači ali poklicni mizar za oblikovanje mize, ki je ostala do 19. stoletja očitna arhitektura, kot jo izražajo v mariborskem muzeju do pojava biedermeierja, n. pr. starejša koroška in mlajša haloška miza. Zaradi tega in zato ker jo je kmečka rodbina najbolj negovala, je doživela miza v svojem razvoju najmanjše izpremembe, kakršno kaže n. pr. prehajanje okornih nog v lahkotnejše in je tudi z novim predalom ohranila svoj prvotni smoter, kot ga sporoča vsaj za konec 18. stoletja narodna pesem s Pohorja (Štrekelj, 7261):

Liza ...
je žeseljne postavljala,
Žlice je raztalala ...

Klopi so zmanjšale ob stenah svojo nekdanjo dolžino na dolžino mize ali pa so se pri mizi razčlenile v stole, tako da so ohranile zgodovinski položaj le še pri krušni peči, razen tam, kjer se je pojavila v hiši ogrevalna nizka peč.

Krušna stara peč je imela kahle vzidane deloma v starejšem kupolastem in deloma mlajšem prizmatičnem nastavku, ki se je vzpenjal iz podstavka v višini klopi. Ob pojavu stanovanjske kuhinje in ogrevalne peči se je s krušno pečjo umaknil iz hiše tudi zapečnjak. Kmečka krušna peč v Podravju in Pomurju je bila izdelek Radgone, Ptuja in zlasti Maribora, ki je od 17. stoletja do 19. stoletja izdeloval žgano glino¹⁸ in tako tudi peči, od 17. stoletja dalje pa postal posredovalec glinastih in železnih peči iz tujine.

Postelja in omara zlasti v zakonski spalnici in novi hiši so danes obrtniški izdelek. Žol, ki jih omenja narodna pesem v Vrazovem zapisu, in jih je razlagal Pajek za posteljo na vrveh pod stropom, mariborski muzej nima; tudi izročilo jih ne pozna. Z obrtniško posteljo se je v zadnjih dve sto letih udomačilo v kmečkem stanovanju tudi ogledalo in z obrtniškim stoli so v kmečkem stanovanju zavladali leseni podi.

¹⁸ Strauss K., Kacheln und Öfen der Steiermark, Graz 1940, str. 54 i. d.

Največje nasprotje zgodovinskemu svečniku za treske je danes že redka petrolejka in pa splošna nova električna žarnica, ki je nadomestila zgodovinske lesene in glinaste (sl. 1 a, b na str. 51).

Tako je sedanje kmečko pohištvo v Podravju in Pomurju izdelek obrti in industrije raznih zvrsti, medtem ko je v preteklosti predstavljalo izdelke od tesarstva do mizarstva in kopanja do pletarstva.

Večina zgodovinskega kmečkega pohištva v severovzhodni Sloveniji je iz lesa, ki sta ga obdelala in izdelala domači in organizirani obrtnik. Domači obrtnik je bil zlasti na Pohorju hkrati kmet, ki se je v mladosti na gozdni kmetiji razvil tudi v mizarja, da je mogel preskrbovati s pohištvom dom, včasih pa tudi sorodnike. Zlasti na Kobanskem pa je bil domači obrtnik poklicno tesar ali žagar kot se je nad Potočnikom pod Kaplo, v Brezniški Jami pod Remšnikom ali ob Veškem potoku nad Radljami obdržal do časa med obema vojnama, ko je v žagi samici hkrati žagal les in iz desk izdeloval ali vezal »kište« zlasti za žito. Tesar žitnih »koštov« pa je bil navadno tudi tesar skrinj. Samo z enim samim predmetom, s stolom je znano kopano pohištvo iz jagedovega debla, ki se je nahajal do tridesetih let našega stoletja v Trčovi pod Malečnikom. To je bil masiven stol z nizkim sedežem na težkem podstavku, ki je bil oblikovno blizu malemu in nizkemu prekmurskemu bednju za žito; njegov kopač ga je od zgoraj navzdol žagal, z ognjem zrahljano ploskev s teslom dolbel do sedeža in ob tem pušal polovico deblovega oboda za naslon, tako da je bil izdelan z nizkim sedežem in pogobljenim naslonom podoben nekdanjim dedkovim stolom in so ga rabili stari, zlasti preužitkarji za svoja poletna opravila v veži ali v podstenju, medtem ko kopanega enodebelnega stola v stanovanjski sobi ali kuhinji izročilo ne pozna. Bolj razširjeno je bilo pleteno pohištvo, ki so ga predstavljale košare iz slame (prim. sl. 2 na str. 51), skrinje ali koši za fižol in zrnje, ki se je sušilo na podstrešju, v gospodarskem poslopju ali v podstenju v Pomurju, torej v področju nekdanjih vrat in oknic. Pletena skrinja s Koga je bila skrinja v velikosti tesarske iz Juršinec z bukovimi nogami in vogelnimi robniki, med katerimi so bili spleteni dno, pokrov in stranice iz vrbovine podobno kot pri današnjih koših za na voz ali obod pri koših za nošnjo zelene krme. Po izjavah s Koga, Presike, Veržeja ali Srednje Bistrice so jih pletli Medjimurci, ki so bili zaposleni pri regulaciji Drave ali Mure, kadar so n. pr. zaradi deževja ali snega ostali brez dela. Pletilci košnih skrinj so opravljali svoje delo za hrano in denar po hišah in so tako predstavljali zadnje šterjake, ki so za mizarji še pred prvo svetovno vojno hodili izdelovat pohištvo v hiše na dom, kjer jim je kmet pripravil les, medtem ko so barvo n. pr. za »flodranje« zlasti omar prinesli s seboj sami. Vedno redkejšo šterjaško izdelovanje kmečkega pohištva v Podravju in Pomurju hkrati s prenehanjem kopanja in pletenja ponazarja umik domače obrti iz kmečkega pohištva, ki sta ga organizirana obrt in industrija strnili in nivelizirali z meščanskim ali stilnim pohištvom.

Zbirka kmečkega pohištva v mariborskem muzeju kaže njegovo podobo od baldahinske jurjevskodolske postelje iz 1742 do haloške skrinje iz 1868 in ponazarja razvoj kmečke stanovanjske opreme od ločitve dimnice in hiše z odprtim ognjiščem do prevlade hiše kmetijske družbe in hkrati izdelke, pri katerih je še v veliki meri sodeloval domači obrtnik, zlasti tesar in mizar, vendar sta se ta dva konec 19. stoletja umaknila poklicnemu organiziranemu obrtniku, s katerim je prodrla na kmečko podravsko in pomursko podeželje meščansko stilno pohištvo v izobliki mizarske in lončarske stilizacije Radgone, Ptuja in Maribora.

Résumé

L'AMEUBLEMENT RUSTIQUE DES RÉGIONS DE LA DRAVE ET DE LA MURE

L'auteur explique l'ameublement rustique des régions de la Drave et de la Mure d'après des sources écrites, d'après des mentions dans la chanson populaire des dites régions, et d'après les collections de meubles rustiques au Musée Provincial de Maribor. Il arrive aux conclusions suivantes: Le point de départ des meubles rustiques actuels est l'ameublement de la maison-fumoir à l'Ouest et de la maison à foyer ouvert à l'Est.

La table blanche et soignée est le meuble décoratif de tout premier ordre de la maison-fumoir, la bahut peint et le foyer blanchi à la chaux celui de la maison à foyer ouvert. Au lieu du lit, on employait jusqu'au siècle des lumières les bancs, les fours et les huches à pain. Le siècle des lumières a répandu l'installation du poêle qui remplaça le foyer employé jusque-là. En même temps, les bêtes, surtout les cochons et la volaille, cédèrent au poêle et quittèrent la maison, le logement perdit la fonction de pièce d'économie: l'aire ou le dépôt d'outils cessèrent d'occuper le vestibule, on n'affourageait plus les cochons et la volaille dans la cuisine — tout cela se réunissait dans les bâtiments d'exploitation. De l'introduction du poêle s'ensuivit le développement d'une nouvelle «cuisine noire» indépendante et avec elle on aménage la chambre d'habitation qui devient, avec la chambre à coucher du fermier et de la fermière, la pièce où l'ameublement ne cesse pas de se développer jusqu'à présent. Les pièces indépendantes d'habitation permettaient l'emploi de lits qui remplaçaient les couches sur les bancs et sur les poêles, et du berceau qui remplaça l'auge; les bahuts furent soumis à l'ornementation; le menuisier professionnel remplaça, dans la fabrication de meubles rustiques, la main habile de l'artisan de maison, et surtout le charpentier, et les métiers à domicile se limitent à la fabrication de fleurs artificielles. L'artisan professionnel l'emporta, à l'époque du chemin de fer, dans la fabrication de l'ameublement rustique qu'il égala à celui des villes. Il fut aidé par les jeunes filles paysannes qui s'efforçaient à donner au logement un air représentatif, et par la coutume de peindre les meubles que la jeune mariée apportait en dot à la maison. Le soin des jeunes filles pour l'air décoratif du logement paysan, et la peinture de l'ameublement du trousseau de la fiancée développèrent les meubles rustiques surtout de la chambre, c'est à dire de la pièce à coucher des jeunes filles, et de la nouvelle «grand-chambre» ou chambre à coucher du fermier. C'est là qu'apparut aussi pour la première fois le plancher en bois. L'ameublement en bois de sapin est peint, tandis que celui en bois dur est taillé et sculpté. Il semble que la

sculpture soit récente et qu'elle n'ait été introduite à la campagne que par l'artisan.

Parmi l'ameublement, c'est la table qui excelle à côté du poêle. La chanson populaire distingue la table haute et la table basse, ce qu'on explique par la table de la maison-fumoir. L'ancien poêle de faïence cède, aujourd'hui, dans la cuisine, au fourneau économique, et dans la nouvelle chambre d'habitation il est remplacé par le poêle des villes. Les bancs de la maison-fumoir furent remplacés définitivement par le lit qui supprima les couches du poêle et dans les huches à pain, et par le berceau qui remplaça l'auge. C'est à des buts tout à fait différents, faisant fonction de grenier, de coffre-fort, de garde-robe et de dépôt pour la toile que servait le bahut, qu'on introduisit dans toutes les pièces d'habitation, étant à disposition des particuliers et de toute la famille, et différant, par conséquent, selon sa grandeur, depuis les coffres-forts des corps de métier jusqu'aux dépôts de grains. Aujourd'hui, le bahut a cédé à l'armoire, servant surtout de garde-robe, tandis qu'il a déjà perdu, pour la plupart, son rôle original de grenier. Dans cette évolution, le métier historique à domicile fut remplacé par l'artisanat organisé. Les bahuts-caisses, aujourd'hui déjà assez rares, furent exécutés par des charpentiers, en hiver, lorsqu'ils n'étaient pas occupés aux bâtiments. D'après la tradition populaire, les bahuts furent peints par des menuisiers, étant peintres en même temps. De plus, des artistes voyageurs du Frioul fournissaient les peintures et les intailles aussi sur des meubles rustiques, et des artisans professionnels p.ex. de Maribor collaboraient, eux aussi, à la fabrication de l'ameublement rustique. Sous l'influence des lumières, des menuisiers se mirent à s'établir à la campagne; ils furent appuyés par les artisans professionnels de Maribor, Ptuj et Radgona et réussirent à donner, jusqu'à la fin du 19e siècle, de l'aspect bourgeois à l'ameublement des campagnes.

La collection de meubles rustiques au Musée Provincial de Maribor présente leurs formes à partir du lit à baldaquin de l'an 1742 et provenant des Slovenske gorice, jusqu'au bahut de l'an 1868, provenant des Haloze, en illustrant ainsi le développement de l'ameublement du logement rustique à partir de la décadence de la maison-fumoir et de la maison à foyer ouvert jusqu'à la prédominance de la maison du type «Société Agricole». La part de l'artisan de maison, surtout du charpentier et du menuisier, y fut très considérable, mais tous les deux cédèrent, dans la seconde moitié du 19e siècle, à l'artisan professionnel. Celui-ci introduisit dans les villages des régions de la Drave et de la Mure l'ameublement «de style», aux formes d'ébénisterie pratiquée à Radgona, Ptuj et Maribor. Dans la suite, l'ameublement peint en bois de sapin disparut pour faire place, d'une façon générale, aux meubles en bois dur.